

BIJDRAGE

ARAGORN FUHRMANN

“EN VANDAAG KUNNEN WIJ VERZEKEREN: VERSCHAEVE IS NIET DOOD!”

DISCOURS EN RETORIEK TIJDENS DE BEDE- VAARTEN NAAR SOLBAD HALL (1950-1973)

In de titel van deze bijdrage wordt het op hoge toon ontkend, maar op 8 november 1949 mocht het een onweerlegbaar feit heten: Cyriel Verschaeve was niet meer. Volgens zijn biograaf Romain Vanlandschoot betekende het een einde in mineur voor de kapelaan van Alveringem, die zijn laatste jaren had doorgebracht als 'balling' in het Oostenrijkse stadje Solbad Hall. Door ziekte geplaagd en diep ontgoocheld in het leven, leek Verschaeve nog slechts een schim van de man die ooit het boegbeeld was geweest van een steeds verder radicaliserend Vlaams-nationalisme. De glorieuze wederopstanding van het Vlaamse volk die hij steeds weer had geprofeteerd in zijn fictie, was in werkelijkheid dode letter gebleven.¹

Maar het verhaal van Verschaeve eindigt niet met zijn feitelijke dood. In de daaropvolgende decennia werd de controversiële kapelaan opnieuw tot leven gewekt én in leven gehouden door een kleine, zij het bijzonder actieve groep van bewonderaars: voor hen was en bleef Verschaeve de Verlosser van Vlaanderen, daar hadden de afloop van de Tweede Wereldoorlog noch zijn dood iets aan veranderd. Zo kon het gebeuren dat Solbad Hall in de loop van de jaren vijftig het brandpunt werd van een hardnekkige herdenkingscultus: tussen 1950 en 1971 trokken vele honderden Vlamingen op bedevaart naar het anders zo rustige Oostenrijkse stadje. In 1973 zou Verschaeves graf een allerlaatste keer worden bezocht, maar deze laatste 'bedevaart', door de uitvoerders ervan 'Operatie Brevier' genoemd, had wel een behoorlijk onorthodox karakter.

¹ R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve. Biografie*, Tielt, 1998, pp. 393-410.

PROLOOG

EEN WANSMAKELIJK SPEKTAKEL?

In de nacht van 10 op 11 mei 1973 groeven acht leden van de 'tweede', extreemrechtse Vlaamse Militanten Orde (VMO) Verschaeves stoffelijke resten op en transporteerden deze met een vrachtwagen naar Vlaanderen.² Bedoeling was om de Vlaamse priesterdichter bij te zetten in de IJzercrypte, maar dat plan werd, na een kloppacht die de nodige aandacht kreeg in de Belgische media, verhinderd door politie en rijkswacht. Verschaeves overblijfselen kregen een nieuw onderkomen in Alveringem, waar hij vanaf 1911 werkzaam was geweest als kapelaan. Het graf werd met beton overgoten teneinde andere overijverige bewonderaars ervan te weerhouden zich al te actief in te zetten voor Verschaeves verrijzenis.³

Intussen hadden de collaborerende kapelaan en zijn bizarre terugkeer uit het schimmenrijk in België echter flinke beroering veroorzaakt. De discussie over het Vlaamse collaboratieverleden woedde eind jaren 1960, begin jaren 1970 nog volop: zo was in 1970 een druk bijgewoonde Gentse amnestie-optocht op de Belgische feestdag uitgedraaid op relletjes.⁴ Maar dit keer was de manier waarop het 'foute' oorlogsverleden van Vlaanderen in de actualiteit kwam dermate grotesk, dat commentatoren er zichtbaar door in verlegenheid werden gebracht. Kenmerkend was de aarzelende toon in de berichtgeving van *Gazet van Antwerpen*, die op 19 juni 1973 met de primeur kwam. De Antwerpse krant, die in het amnestiedebat in de regel eerder sympathiek stond tegenover oud-collaborateurs, reproduceerde tot op grote hoogte het intussen bekende apologetische en hagiografische narratief dat zich over Verschaeve en andere 'martelaren' van de Vlaamse collaboratie had gevormd (verderop in deze bijdrage meer daarover).⁵ Maar of diens "overbrenging naar het geliefde Vlaanderen" als "een positieve

2 De Vlaamse Militanten Orde werd opgericht door Bob Maes in 1950 als een geüniformeerde actiegroep, die de propaganda van de naoorlogse Vlaams-nationalistische partijen (achtereenvolgens de Vlaamse Concentratie en de Volksunie) verzorgde en hun bijeenkomsten beschermde tegen tegenbetogers. Na 1971 evolueerde de VMO onder leiding van Albert Eriksson tot een extreemrechtse knokploeg, die er neonazistische sympathieën op na hield en in 1983 ontbonden werd na een veroordeling als privé-militie; zie: Ba. De Wever, *Herrijzenis van de Vlaams-nationale partijpolitiek (1949-1965). Het arrondissement Antwerpen*, Leuven, 1994-1995; F. Duynslager, *VMO! De tanden van de Vlaamse leeuw. Opkomst & ondergang van de Vlaamse Militanten Orde 1948-1983*, Kortrijk, 2019; K. Verbruggen, *Alarm. Inhoudelijk-ideologische analyse van het strijdorgaan van de Vlaamse Militanten Orde. 25 jaar extreem-rechts in Vlaanderen*, Antwerpen, 2006-2007 [onuitgegeven masterscriptie UAntwerpen].

3 W.B., Het volledige verhaal van Verschaeves terugkeer, in: *Het Nieuwsblad*, 1 mei 1974.

4 Zie: Br. De Wever, *Amnestie*, in: G. Leemans e.a. (red.), *Vlamingen komt in massa. De Vlaamse beweging als massabeweging*, Gent, 1999, pp. 187-189; Alle consternatie ten spijt was deze heimelijke opgraving van een politiek invloedrijke figuur zoals Verschaeve natuurlijk geen eenmalig voorval en evenmin uniek voor Vlaanderen. Zo'n twee maanden eerder nog had een extreemrechts commando in het kerkhof van Port Joinville op het Ile d'Yeu het lichaam gestolen van de Franse maarschalk en staatshoofd in het collaborerende Vichy-regime Philippe Pétain. De restanten van onder anderen Mussolini en Franco waren overigens hetzelfde lot beschoren. Voor een reconstructie van deze opgravingen, zie: L. Rasson, *Het lijk van de dictator. Franco, Mussolini, Pétain*, Antwerpen, 2020.

5 Verschaeves overtuigde en volhardende keuze voor het nationaalsocialisme werd met de

^ Etienne Vergauwen, Albert Eriksson en een onbekende VMO'er in actie in de grafkapel te Solbad Hall, mei 1973. [ADV N, VFA 2146]

v Verschaeves tweede begrafenis op 23 juni 1973 in Alveringem. [ADV N, VFAL 459]

daad" moest worden gezien, bleef "een open vraag": "Er is iets huiveringwekkends aan deze laattijdige echo van uit [sic] het graf: zelfs de vrede en uiteindelijke berusting na de dood is voor Cyriel Verschaeve niet weggelegd".⁶

Een gelijkaardig gevoel van onbehagen sprak uit de reacties van andere Vlaamsgezinde of ronduit Vlaams-nationalistische periodieken, instanties en groeperingen. Ook zij reageerden min of meer opgetogen op de hereniging van de nog steeds aanbeden Verschaeve met het moederland,⁷ maar lieten zich met nauwelijks verholen afkeer uit over de onverkwikkelijke 'lijkenjacht' die aan diens tweede begrafenis was voorafgegaan. In *Wij*, het ledenblad van de Volksunie, heette Verschaeves repatriëring een "vrij lugubere stunt van het VMO-team".⁸ Ook *Doorbraak*, het kader-ledenblad van de Vlaamse Volksbeweging, kon maar weinig sympathie opbrengen voor de 'ontvoerders', wier organisatie niet eens bij naam werd genoemd – ook al werd de toon van het stuk wel milder tegen het eind: "De manier van 'ontvoering' is wellicht niet goed te praten, maar uiteindelijk zijn wij Vlamingen blij dat hij [Verschaeve] weer dicht bij ons is. Zijn rustplaats is hier bij ons, daarvoor heeft hij Vlaanderen te zeer bemind".⁹

Het was merkwaardig genoeg Jan Nuyts, de hoofdredacteur van het rechts-radical Vlaams-nationalistische weekblad 't *Pallietkerke*, die in zijn blad de felste kritiek op 'Operatie Brevier' uitte. Met een mix van ontgoocheling en misprijzen hekelde Nuyts "de ergerlijke en misselijk makende 'jacht op het lijk'" en de "totaal misgelopen stunt van de V.M.O.". De militanten hadden zichzelf volgens hem te kijk gezet als "improvizerende amateurs... die niet eens konden zwijgen. Loslippigheid werd oorzaak van een gewoon lugu-

nodige minimalisering voorgesteld als "vergissingen op politiek vlak" die, zo werd er suggestief aan toegevoegd, "de Belgische staat hem nooit vergaf". Bovendien concludeerde de auteur dat Verschaeves "groot literair talent en zijn persoonlijke integriteit niet kunnen geloofwaardig worden". Zie: Redactie, Lichaam van Cyriel Verschaeve naar Vlaanderen gesmokkeld, in: *Gazet van Antwerpen*, 19 juni 1973.

6 J.ST., Cyriel Verschaeve: een tragisch talent, in: *Gazet van Antwerpen*, 19 juni 1973.

7 De *Standaard* beperkte zich tot een verslaggevende rol en mengde zich niet in de debatten. W. Moons, Alveringem wil Cyriel Verschaeve graf geven, in: *De Standaard*, 20 juni 1973; Ta, "Verschaeve móet in crypte komen", in: *De Standaard*, 21 juni 1973; Anoniem, Verschaeve "per" parlementaire wagen in Alveringem gebracht, in: *De Standaard*, 25 juni 1973; Het Davidsfonds en de Vlaamse Toeristenbond onthielden zich van commentaar. Overwegend positief waren de reacties van Were Di en het Vlaams-Nationaal Jeugdverbond, beide groeperingen die tot de radicaal-rechtse tak van de Vlaamse beweging behoorden. K. Dillen, Verschaeve en de bedevaart, in: *Dietsland-Europa*, jg. 18, 1973, nr. 8-9, pp. 2-6; Anoniem, Verschaeve rust in Vlaanderen, in: *Storm*, jg. 13, 1973, nr. 3, pp. 61-62.

8 Anoniem, 'Cyriel Verschaeve', in: *Wij. Vlaams nationaal weekblad*, 23 juni 1973; Voor het overige liet de VU zich voorzichtig positief uit over een tweede begrafenis van Verschaeve in Vlaanderen, een reactie die spoorde met de algemene houding die de partij midden jaren 1970 aannam ten opzichte van de amnestiewestie, waarbij wel aandacht bestond voor "de oude amnestie-eis voor zogenaamde politieke collaborateurs", maar "een echte identificatie met de oorlogscollaborateurs" in de regel niet aan de orde was, zo bleek ook uit de terughoudendheid van de partij inzake de terugkeer van Frans Daels, zie: B. Benvindo & E. Peeters, *Scherven van de oorlog. De strijd om de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog, 1945-2010*, Antwerpen, 2010, p. 154.

9 JVS, 'Cyriel Verschaeve weer in Vlaanderen', in: *Doorbraak*, 29 juni 1973.

ber en wansmakelijk spektakel".¹⁰

In deze bijdrage wil ik laten zien dat een spectaculaire daad als 'Operatie Brevier' niet zozeer moet worden beschouwd als een bizarre anomalie in de geschiedenis van een kleine, uiterst radicale strekking binnen de naoorlogse Vlaamse beweging dan wel als een gebeurtenis die als het ware werd gegenereerd – op of zijn minst mee mogelijk werd gemaakt – door de decennialang volgehouden herdenkingscultus rond Verschaeve en het discours over diens symbolische onsterfelijkheid. Ik zal deze Verschaeve-cultus hieronder benaderen als een specifieke manifestatie van een in de Vlaamse beweging diep verankerde traditie van nationalistische grafhuldes.

DE VLAAMSE BEWEGING ALS DODENCULTUS: EEN PAAR METHODOLOGISCHE REFLECTIES 'Geesten' en 'geestenbezweerders', zo hebben Berber Bevernage en Koen Aerts de Vlaamse doden en hun herdenkers respectievelijk getypeerd.¹¹ In een bijdrage aan het *Tijdschrift voor Geschiedenis* reconstrueren de Gentse historici hoe een radicale minderheid binnen de Vlaamse beweging er tijdens en na de twee wereldoorlogen steeds opnieuw in slaagde om "haar doden als spoken door het heden [te laten] waren, zodat het pijnlijke verleden niet afgesloten [kon] worden".¹² De voorbeelden zijn legio: de Heldenhulde aan de gesneuvelde Vlaamse soldaten aan de IJzer, het langdurige conflict over een erepark voor oud-oostfronters in Stekene, de herdenkingsrituelen rond legendarische, om niet te zeggen mythische collaborateurs als Staf De Clercq, Reimond Tollenaere en August Borms,... Wat van deze cultussen zulke effectieve politieke instrumenten maakt, is het gegeven dat ze een principiële weigering inhouden om de dood als een absoluut einde te zien. De herdenkers ontkennen in feite dat er een fundamenteel onderscheid zou bestaan tussen heden en verleden. De erkenning van een collectieve schuld en de kritische verwerking van het eigen verleden konden op die manier lange tijd worden geblokkeerd, aldus Bevernage en Aerts.

— 10 J. Nuyts, Eindelijk rust voor Verschaeves stoffelijk overschot. Een van hen was een verrader!..., in: 't *Pallietkerke*, 28 juni 1973, p. 4; Deze ietwat onverwacht felle afkeuring van een radicaal-rechtse Vlaams-nationalist als Jan Nuyts is mogelijk ook toe te schrijven aan spanningen die waren ontstaan tussen 't *Pallietkerke* en de 'tweede' VMO, zoals die was vormgegeven door de nieuwe leider Albert Eriksson. Volgens een getuigenis van die laatste zou 't *Pallietkerke* al bij de eerste actie van 'zijn' VMO in 1971 met een deel van het voormalige bestuur hebben samengespannen tegen de nieuwe formatie. Ook het driftige weerwoord van de VMO, dat onmiddellijk na het veroordelende stuk van Nuyts werd opgesteld in de vorm van een pamflet dat uitgedeeld werd tijdens de IJzerbedevaart, lijkt een aanwijzing dat er bij dit conflict meer in het spel was dan alleen de onconventionele repariëring van Verschaeve. Zie: F. Duynslager, *VMO! De tanden van de Vlaamse leeuw [...]*, pp. 163-187.

11 Zie: B. Bevernage & K. Aerts, Haunting pasts. Time and historicity as constructed by the Argentine Madres de Plaza de Mayo and radical Flemish nationalists, in: *Social History*, jg. 34, 2009, nr. 4, pp. 391-408; K. Aerts & B. Bevernage, Het spokend verleden en de onmacht van de rede. Hoe radicaal-Vlaanderen het verleden in het heden houdt, in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, jg. 121, 2008, nr. 2, pp. 148-161; In de Engelstalige bijdrage gebruiken ze termen als 'ghosts' en 'necromancer', ik maak hier verder vooral gebruik van de Nederlandstalige bijdrage, die uitsluitend over de Vlaamse beweging handelt.

12 K. Aerts & B. Bevernage, Het spokend verleden en de onmacht van de rede [...], p. 159.

^ Links: De vernielde gedenksteen in het erepark voor oud-oostfronters in Stekene [ADV N, VFA 535]

Rechts: Het graf van SS Untersturmführer Reimond Tollenaere dat, net zoals het berkenkruis-symbool, tot een mythische plek zou uitgroeien voor de radicale Vlaamse beweging. [ADV N, VFA 6730]

Mijn verhaal over de Verschaeve-bedevoarten knoopt aan bij de voornoemde studie en onderzoekt hoe de kapelaan van Alveringem postuum werd geïnstrumentaliseerd voor politiek-ideologische doelen. Mijn aandacht zal daarbij vooral gaan naar de onverwachte bijwerkingen van dergelijke processen. Wat betekent om te beginnen de vaststelling dat (neo) fascistische en extreemrechtse groeperingen, zoals de tweede VMO, zich op hetzelfde symbolische repertorium konden beroepen? Hebben de 19de-eeuwse herdenkers van Vlaamse helden en heldinnen met hun retoriek over onsterfelijkheid en terugkeer niet onbedoeld een beeldspraak ontwikkeld die in een later stadium handig van pas kwam om veel radicalere politieke ideeën en acties te propagere en te legitimeren? Of om de metaforiek van Bevernage en Aerts te hanteren: zou het kunnen dat de oude geestenbezweerders de controle hebben verloren over de spoken die ze opriepen?

Om tot een bevredigend antwoord op deze vragen te komen, is het volgens mij cruciaal om het onderscheid tussen het discursieve en het retorische goed voor ogen te houden. 'Discours' wordt hier in foucaultiaanse zin begrepen als een geheel van teksten, toespraken, dialogen, maar ook van geritualiseerde acties, ceremoniële gebeurtenissen en gecodificeerde gebaren. Al deze verbale en non-verbale uitingen construeren in hun onderlinge samenspel een sociale werkelijkheid die een ideologie veronderstelt

en per definitie door allerlei interne contradicties en omissies gekenmerkt is. Om deze tere plekken in het discours aan het zicht te onttrekken en zo 'de werkelijkheid' die dat discours produceert overtuigender te maken voor een concreet doelpubliek, zijn talige kunstgrepen en strategieën nodig. Die worden hier aangeduid als 'retoriek'.¹³

In wat volgt wil ik, gebruikmakend van inzichten uit de discours-analyse, reconstrueren hoe de voorstelling van Verschaeve als een uit het graf herrezen bevrijder van Vlaanderen voor een bepaald publiek 'werkelijkheid' kon worden. Zoals ik al aangaf, is het moeilijk om dergelijke beeldvormingsprocessen los te zien van oudere discoursen over onsterfelijke Vlaamse helden en voor we inzoomen op de bedevaarten naar Solbad Hall, zal ik daarom eerst de discursieve fundamenten voor de constructie van de onsterfelijke Verschaeve belichten. In deze lapidaire verkenning van een complexe voorgeschiedenis speelt de kapelaan zelf – een 'master-necromancer' in de Vlaams-nationalistische dodenverering, aldus Bevernage en Aerts¹⁴ – een prominente rol.

¹³ Zie o.a.: M. Foucault, *De woorden en de dingen. Een archeologie van de menswetenschappen*, Amsterdam, 2006, pp. 15, 69-70, 289-291; M. Foucault, *De orde van het vertoog*, Amsterdam, 1971; B. Spackman, *Fascist virilities. Rhetoric, Ideology, and Social Fantasy in Italy*, London, 1996, p. xi; Foucault maakt een opdeling tussen een kritische en een genealogische analyse van discoursen (al zijn beide nooit helemaal van elkaar te scheiden). Deze bijdrage leunt vooral aan bij de genealogische variant: ik richt me veeleer op de elementen die het discours construeren, en veel minder op de elementen die erdoor worden uitgestoten.

¹⁴ B. Bevernage & K. Aerts, *Haunting pasts [...]*, p. 401.

DEEL 1: CYRIEL VERSCHAEVE EN HET VERLANGEN NAAR NATIONALE ONSTERFELIJKHEID

Anders dan voor tijdsgenoten als August Vermeylen was de 'Vlaamse zaak' voor Cyriel Verschaeve (1874-1949) geen praktische aangelegenheid. Het wezenlijke doel van de Vlaamse beweging lag voor hem niet in de concrete oplossing van sociaaleconomische vraagstukken, maar in een even hooggestemd als vaag ideaal: de Vlamingen

moesten het fiere en levenskrachtige bestaan heroveren waarvan ze door een op-eenvolging van vreemde overheersingen allengs vervreemd waren geraakt. Pas als zijn volk weer conform die tijdloze, door God geschapen Vlaamse essentie ging leven, zou het volgens Verschaeve werkelijk vrij zijn.¹⁵ Het was het typische flamingantische regeneratieverlangen¹⁶, maar dan in zijn meest reactionaire vorm. Vlaanderen was er niet slecht, maar beroerd aan toe. Alleen het herstel van contact met zijn volkse essentie kon dat arme volk er weer bovenop helpen, sterker nog, dat volk het eeuwige leven schenken.

- < Cyriel Verschaeve aan de vooravond van de Grote Oorlog, toen de priester-dichter furore maakte als een invloedrijke stem binnen de katholieke Vlaamse beweging en zijn antibelgicisme ontkiemde. [ADV, VFA 1691]

15 Zie: M. de Ridder, *Ouverture 1912. Literatuur en Vlaamse Beweging aan de vooravond van de Grote Oorlog*, Antwerpen, 2008, pp. 149-151.

16 In zijn *Greep naar de markt* noemt Olivier Boehme dit regeneratieverlangen een "centrale notie bij de Vlaamse Beweging": "het verhaal van het Vlaamse volk gaat over verknechting en armoede maar moet, als in een passiespel, uitlopen op opstanding en verlossing"; zie: O. Boehme, *Greep naar de markt. De sociaal-economische agenda van de Vlaamse Beweging en haar ideologische versplintering tijdens het interbellum*, Leuven, 2008, p. 954.

Intussen maakte die programmatische afwijzing van de concrete werkelijkheid met haar concrete problemen waar Vermeylen en anderen zo bekommerd om waren, het Verschaeve mogelijk om via de relatief veilige – want zogenaamd zuiver imaginaire – wereld van zijn fantasie al erg vroeg subversieve vragen te stellen over de legitimiteit en wenselijkheid van België als vaderland van het Vlaamse volk. Dat deed hij al zo vroeg als in 1908, op een moment dat concepten als federalisme en separatisme nog zo goed als ondenkbaar waren voor Vlaamse bewegers.¹⁷ In dat jaar schreef de priester-dichter 1830-1908, een opstel dat pas in 1918 zou worden gepubliceerd,¹⁸ nadat binnen de Vlaamse beweging een radicale Vlaams-nationalistische strekking tot ontwikkeling was gekomen die het einde van het unitaire België van 1830 niet langer als een taboe beschouwde.

DE ERFZONDE VAN 1830: VLAAMSE ONSTERFELIJKHEID ALS ARGUMENT TEGEN BELGIË

Aan het slot van 1830-1908 verstreekte Verschaeve zijn officiële vaderland België een nogal onverwacht (geo)politiek advies. Het land moest zich volledig laten inpalmen door Vlamingen: “laat [Vlaanderen] talrijk kroost langzamerhand het grondgebied van België veroveren, op de minder kinderrijke Walen”.¹⁹ Als deze vreedzame kolonisatie zich eenmaal had voltrokken, moest het Vlaamse België volgens de auteur opnieuw aansluiting vinden bij het op vlak van taal en oorsprong verwante Nederland, en tot slot dienden beide landen met vereende krachten Zuid-Afrika te annexeren.²⁰

Bepaald realistisch en uitvoerbaar klonk Verschaeves voorstel niet, maar in feite was dat precies het effect dat hij hoopte te sorteren. Met zijn megalomane ‘Slotwoord *misschien slotdroom*’ (VW VII, p. 46) wilde de schrijver immers demonstreren dat hij, als trotse Vlaming, nog wél tot grootse dromen in staat was. Dit in tegenstelling tot al wie zich door gemakzucht en materialisme in slaap had laten wiegen. Nuchterheid en zakelijk denken waren nu juist kwalen waartegen het zieltogende Vlaanderen zich moest wapenen, wilde het ooit zijn oude vitaliteit kunnen herwinnen. Voor Verschaeve verlieten de Vlamingen zich anno 1908 al te vaak op “*koele berekening, schrandere vindingrijkheid, koopmanszin*” (VW VII, p. 4), en ontbrak het hen aan nationale passie en dadendrang, aan de durf om zich onvervaard in gevaarlijke avonturen te storten. De oorzaak voor deze degeneratie van het ooit zo heldhaftige Vlaamse volk heette België.

17 In zijn overzichtsartikel ‘Federalisme’ in de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* betoogt Mark Deweerdt dat er vanaf de tweede helft van de 19de-eeuw weliswaar “enkele geïsoleerde ‘federalistische’ stemmen” te horen waren binnen de Vlaamse beweging, maar dat de doorbraak van dit concept er pas kwam met het activisme tijdens en vooral na de Eerste Wereldoorlog; zie: M. Deweerdt, *Federalisme*, in: nevb.be [https://nevb.be/wiki/Federalisme].

18 Het opstel verscheen op naam van Willem van Saeftinghe. Het was overigens Dosfel die het buiten Verschaeves weten om zou hebben gepubliceerd; zie: R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve [...]*, p. 98.

19 C. Verschaeve, *Verzameld Werk VII. Voor Vlaanderen*, Brugge, 1959, p. 46; Citaten uit dit deel van Verschaeves verzameld werk worden verderop in de tekst afgekort als VW VII.

20 Voor een grondige contextualisering van Verschaeves toekomstvisioen in de aanhechting van Congo als kolonie bij België, zie R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve [...]*, pp. 95-100.

Volgens Verschaeve was de contemporaine Vlaamse inertie au fond een gevolg van de revolutie van 1830. Het probleem was onder meer dat deze politieke omwenteling de natuurlijke eenheid met het Nederlandse broedervolk had verbroken en er een artificieel staatsverband voor in de plaats was gekomen. België kón gewoon niet werken, simpelweg omdat Vlamingen en Walen door hun respectieve onveranderlijke volksaard onverenigbaar waren. Bovendien had de Belgische revolutie zich – en dit leek voor de priester-dichter een haast even groot bezwaar tegen het officiële vaderland – zonder een spoor van heroïek voltrokken: *“noch licht, noch gloed, noch verstand, noch bloed!”* (VW VII, p. 11). De *‘erfzonde van 1830’* was voor Verschaeve daarom ook de reden waarom België anno 1908 zijn onderdanen niet tot ware nationale zelfliefde en grootse daden kon inspireren: de vaderlandse ontstaansgeschiedenis was geen meeslepend heldenverhaal zoals de Vlaamse geschiedenis er verschillende kende. Integendeel, de met *‘Franse hulp’* bewerkstelligde Belgische revolutie gold in zijn ogen zelfs als een regelrechte aanfluiting van de Vlaamse krijgsdaden van weleer: *“Kon er striemender spot met onze geschiedenis ons toegeslingerd worden: Kassel, Groeninge, Rozebeke... Heel het epos van Vlaanderen vernietigd door Leuven en de citadel van Antwerpen, 1302 door 1830?”* (VW VII, p. 12).

De gevolgen van deze symbolische vernedering waren volgens Verschaeve schadelijker dan men zou denken. Immers: *“de geschiedenis van ons volk [stond] met den rug naar 1830 gekeerd”* (VW VII, p. 13).²¹ De priester-dichter verbeelde zich hoe *“oude helden”* zoals Willem van Gulik en Jakob van Artevelde zouden weigeren om te herrijzen en mee te vieren tijdens de Belgische feestdag, allemaal vanwege het ontbreken van een *“slagveld geheiligd door uw bloed”*. Een Franstalig volkslied deed de zaak ook al geen goed! Kortom, het ontstaan van België had Vlaanderen stomweg afgesneden van zijn glorieuze verleden. De voorvaderen herleefden niet meer in het heden en daarmee dreigde een wezenlijk verbond in het gedrang te komen: *“een volk, zo ‘t een volk is, kan en moet zijn helden altijd doen opstaan uit den dood in al de grootste uren van zijn bestaan”* (VW VII, p. 12).

Het was een zoveelste argument in het nadeel van het officiële vaderland: om Vlaanderens eeuwig levende verleden in ere te herstellen, en daarmee de levenskracht van het Vlaamse volk, zou er *iets* aan België moeten veranderen. Wat dat iets precies kon inhouden, hield Verschaeve vooralsnog met opzet vaag. Het Groot-Nederlandse toekomstvisioen aan het slot was een doelbewust onrealistisch vormgegeven alternatief dat, samen met zijn wel erg nadrukkelijk beklemtoonde vaderlandslievende

——— 21 Zoals Elke Brems heeft aangetoond, groeiden redeneringen als deze, waarbij geschiedenis wordt voorgesteld als een strijd tussen een positief oerverleden en een negatief recenter verleden, tijdens de Tweede Wereldoorlog uit tot een conventionele benadering van de geschiedenis onder culturele collaborateurs. Zie: E. Brems, *‘Aanhoort het bloed’*. *Het literair-kritische discours in het dagblad Volk en Staat (juni 1940-juni 1941)*, in: D. De Geest e.a. (red.), *Hun kleine oorlog. De invloed van de Tweede Wereldoorlog op het literaire leven in België*, Leuven, 1998, pp. 95-111.

bedoelingen,²² wellicht moest verhullen dat de auteur in zijn opstel openlijk met de gedachte aan een splitsing had geflirt: “*Waarom ik de lering over onze erfzonde zo nadrukkelijk uiteengezet heb? (...) niet om tot een scheuring aan te zetten, al zou ik met recht Lionel's woorden in de Jungfrau von Orleans tot de mijne mogen maken: Ich denke so: Was nicht zusammen kann / Bestehen, tut am besten sich zu lösen*” (VW VII, p. 27).

Door onder anderen Van Artevelde en Van Gulik in een zo gewaagde context op te voeren, probeerde Verschaeve in 1830-1908 een nieuwe en onverwacht opstandige rol voor Vlaanderens onsterfelijke doden uit. In feite gaf hij al in 1908 een potentieel revolutionaire, anti-Belgische invulling aan heroïsche figuren die al een hele tijd rondspookten in de ‘literaire’ verbeeldingswereld van de Vlaamse beweging.

WAT VOORAFGING (1): TAALMINNAARS EN GRAFRITUELEN

Ook in *De leeuw van Vlaenderen* (1838) van Hendrik Conscience – voor sommigen het symbolische begin van de Vlaamse beweging – waren het zoals bekend de voorvaderen uit een mythisch verleden die eigentijdse Vlamingen moesten leren wat zelfbewustzijn en strijdvardigheid betekenden. Maar nergens in Conscience's roman – in het verhaal zelf, noch in het voorwoord – werd ook maar vagelijk gesuggereerd dat die dode helden fundamentele bezwaren tegen België zouden hebben aangetekend (de Antwerpse schrijver zwoer onvoorwaardelijk bij het officiële vaderland, een Vlaams-Belgische identiteit en de Belgische grondwet). Evenmin werd er in *De leeuw van Vlaenderen* zwaar ingezet op hun vermogen om glorieus te herrijzen; de voorvaderen dienden de levenden weliswaar tot voorbeeld te strekken, maar daar hoefden ze hun eeuwige slaap niet voor te onderbreken. Onder anderen Kevin Absillis heeft overigens beargumenteerd dat het middeleeuwse Vlaenderen voor Conscience geen “*Gouden Tijd van primitieve gelukzaligheid*” was: “*Aan de basis van Conscience's beroemdste roman lijkt de door Hutchinsons onderkende cultuurnationalistische ambitie te liggen om tradities niet zomaar te conserveren, maar te revitaliseren en te hervormen, alsook te onderzoeken hoe ze met de moderniteit kunnen worden verzoend*”.²³

Toch zou *De leeuw van Vlaenderen* enkele tientallen jaren later massa's Vlamingen inspireren die er nu juist wél naar streefden om deze tradities te conserveren en het mythische, ‘tijdloze’ verleden als een fysiek aanwezige, tastbare realiteit te ervaren. Vanaf het eind van de 19de eeuw groeide de Kortrijkse Groeningekouter uit tot een populair bedevaartsoord waar Vlaamse bewegers ritueel een gevoel van eendracht en nieuwe geestdrift trachtten af te tappen uit de grond waar ooit hun voorvaderen hun bloed zouden hebben gestort voor Vlaanderens vrijheid. Zoals Andreas Stynen laat zien in zijn studie *Een geheugen in fragmenten* vormde de aanwezigheid van de dood dan ook een belangrijke factor in de totstandkoming van Vlaamse “*nationale heiligdommen*”. Dit

— 22 “Ik bemin mijn land, mijn koning en mijn bisschoppen; alleen omdat ik ze zo hoogacht, heb ik ze zo klaar de naakte waarheid durven zeggen” (VW VII, p. 53).

23 K. Absillis, *Mag Conscience spreken? De Boerenkryg (1853) anders gelezen*, in: K. Humbeek & K. Absillis (red.), *De grote onleesbare. Hendrik Conscience herdacht*, Gent, 2016, p. 472.

< Het grafmonument van Hendrik Conscience op het Schoonselhof in Antwerpen. [ADV, VFA 2265]

gold voor de Kortrijkse Groeningekouter, maar evenzeer voor recentere dodenakkers die in de loop van de 19de eeuw de status kregen van heilige plaatsen van de Vlaamse beweging, met name het Gentse Campo Santo en het Antwerpse Schoonselhof. De aldaar soms massaal bijgewoonde luisterrijke grafhuldes hadden niet alleen als doel om via mediaverslaggeving de rest van de samenleving, in het bijzonder politieke tegenstanders, te imponeren met dit Vlaamse mobilisatievermogen, ze moesten ook binnen de eigen groep het nationaal bewustzijn versterken en tot actiebereidheid aanvuren. Door de aanwezigen te herinneren aan, of sterker, tijdelijk weer te herenigen met rolmodellen uit het verleden, werd een collectieve zin en richting gegeven aan een als altijd veranderlijk en onoverzichtelijk

heden. De invloed van de christelijke (doden)rituelen en beeldtaal op deze nationalistische spektakels is dan ook onmiskenbaar. In navolging van Anthony D. Smith en Rogers Brubaker zouden we dat nationalisme tot op zekere hoogte kunnen typeren als een seculiere surrogaatgodsdienst. In wat volgt zal de verwevenheid van het nationalistische discours met allerlei religieuze beelden, symbolen en schema's althans een leidmotief blijken.²⁴

Ook de cultus rond kerkhoven zoals het Santo Campo en het Schoonselhof stond vooral in het teken van "de voorbeeldfunctie van de vroegere helden".²⁵ Het was een

— 24 Zie in dit verband: R. Brubaker, Religion and nationalism. Four approaches, in: *Nations and Nationalism*, jg. 18, 2012, nr. 1, pp. 2-20; Volgens Smith en Brubaker vormen nationale helden en martelaren het equivalent van heiligen, profeten en Messiassen. De eeuwige roem waarmee trouw aan en heroïsche daden voor het vaderland worden gehonoreerd lijkt dan weer een nationalistisch tegenbod voor het hiernamaals, dat door devotie en zelfopoffering kan worden bereikt. Nationale huldes, feesten en symbolen, ten slotte, fungeren net zoals religieuze ceremonies, heiligdommen en relikwieën als concrete gelegenheden voor een gemeenschap om zich collectief verbonden te voelen.

25 A. Stynen, *Een geheugen in fragmenten* [...], p. 181.

symboliek die werd bestendigd bij elke nieuwe begrafenis van een overleden Vlaamse coryfee – in de beginfase van de Vlaamse beweging ging het daarbij hoofdzakelijk om culturele voormannen zoals Jan Frans Willems, Karel Lodewijk Ledeganck, Theodoor Van Ryswyck, Prudens Van Duyse en natuurlijk Conscience –, alsook tijdens herdenkingen in de jaren nadien. Zo verkondigde collega-letterkundige Frans Rens bij de teraardebestelling van Ledeganck: “Karel’s voorbeeld zy ons heilig”.²⁶ Dergelijke oproepen om het voorbeeld van de dode na te volgen en diens herinnering levendig te houden vergleden vrijwel automatisch in bombastischer beeldspraak, waarbij het de dode zélf werd die voortleefde in het heden of waarbij de dood eenvoudigweg werd ontkend: de vele herdenkingstoespraken en andere literaire teksten waren vergeven van graven waaruit een “verkwikkende levenskracht” opsteeg, stemmen die opklonken vanuit de kerkhofaarde en voormannen die tijdelijk herrezen uit de dood om zich in de maatschappelijke debatten van het moment te mengen.²⁷ Het zijn indicaties dat een vorm van symbolische onsterfelijkheid tegen het eind van de 19de eeuw een vaste waarde was geworden in de beeldtaal en de rituelen van het romantisch flamingantisme.

Dat nogal wat laat-19de-eeuwse Vlaamse bewegers een doorgedreven, soms zelfs ronduit fetisjistische fixatie op hun heldhaftige voorvaderen ontwikkelden, valt niet los te zien van wat onder anderen Jo Tollebeek het “antimodern historisch besef” heeft genoemd: een verlangen naar retraditionalisering dat tussen 1890 en 1960 bij grote groepen in de samenleving weerklank vond. Het was een reactie op ingrijpende maatschappelijke veranderingen – de ‘Tweede Industriële Revolutie’, de democratisering, de massificatie van de cultuur –, die als ontwortelend en traumatisch werden ervaren. Om een traditioneel, zogenaamd organisch verleden niet verloren te laten gaan, namen mensen massaal hun toevlucht

— 26 In: A. Stynen, *Een geheugen in fragmenten* [...], p. 172.

27 A. Stynen, *Een geheugen in fragmenten* [...], p. 174.

- > Het grafmonument van Karel Lodewijk Ledeganck in Sint-Amandsberg. [ADVN, VFA 9142]

tot premoderne volkse gebruiken, rituelen en symbolen, die ze niet zelden zelf uitvonden (men vergelijkte Hobsbawms 'invention of tradition'). Relevant voor deze bijdrage is vooral Tollebeeks stelling dat dit antimoderne historisch besef zich resoluut richtte op "de belichaming van de traditie", terwijl herauten van het moderne historisch besef, dat eind 18de eeuw, begin 19de eeuw overheerste, zich nog beperkt hadden tot pleidooien voor "het legaat van de traditie": conform het burgerlijke humaniora-ideaal kende men de voorouders een exemplarische rol toe, maar deze laatste stonden daarbij wel fundamenteel in het teken van het heden en de toekomst.²⁸

Samenvattend kunnen we stellen dat die veranderende kijk op de geschiedenis zich ook weerspiegelde in de ontwikkelingen die de 19de-eeuwse culturele Vlaamse beweging doormaakte. In het spoor van (onder anderen) Conscience, die we als een weliswaar soms romantisch-sentimenteel verdediger van het "legaat van de traditie" zouden kunnen typeren, kwam binnen deze beweging een traditionalistische stroming op gang, waarvan sommige representanten vanuit een nu en dan obsessieve focus op de Vlaamse taal en culturele eigenheid in de 'vaderen' gaandeweg heel wat meer dan alleen stichtelijke voorbeelden gingen zien.²⁹ Deze laatste waren een bezielde aanwezigheid in het heden, de emanatie van een tijdloze volksgeest die zich in telkens weer nieuwe voorvechters van de Vlaamse zaak incarneerde. Dergelijke denkbeelden implieerden een zeker geloof in een eeuwige Vlaamse essentie, een geloof dat Conscience vreemd was, maar waarvan iemand als Cyriel Verschaeve diep doordrongen zou raken. Ook de West-Vlaamse priester-dichter liet zich daarbij inspireren door *De leeuw van Vlaenderen*, maar op de keper beschouwd was Hendrik Conscience volgens hem toch te soft en te braaf of simpelweg: niet mannelijk genoeg.³⁰ Verschaeves grote literaire voorbeeld was dan ook de heel wat strijdlustigere en bijwijlen soldateske Albrecht Rodenbach.

WAT VOORAFGING (2): RODENBACH EN DE WEST-VLAAMSE SCHOOL

Zoals gezegd zag Conscience de herinnering aan de grote doden in de eerste plaats als een probaat middel om de actuele en concrete culturele en sociaaleconomische achterstelling van de Nederlandstalige bevolking in België aan te kaarten. Maar we moeten van de jonge Conscience ook weer "geen *bravere Hendrik maken dan hij op grond van zijn soms excessieve romantisch-nationalistische retoriek genoemd kan worden*",³¹ waarschuwt Kris Humbeek. *De leeuw van Vlaenderen* bevat enkele passages die in hun formulering

— 28 J. Tollebeek, *Metamorfoses van het Europese historische besef, 1800-2000*, Brussel, 2015, p. 9.

29 Voor een grondige analyse van dit romantische flamingantisme en vooral de kritiek van Cyriel Buysse en August Vermeylen erop, zie: K. Humbeek, Cyriel Buysse's kritiek van de Vlaamse beweging of de politieke betekenis van de roman 'n Leeuw van Vlaenderen (1900), in: WT, jg. 76, 2017, nr. 1, pp. 5-60.

30 Zie: M. de Ridder, *Ouverture 1912* [...], pp. 149-151.

31 K. Humbeek, *Natieconstructie als kleine provocatie van onze literatuurwetenschap*, in: G. Willems & Br. De Wever (red.), *De verbeelding van de leeuw. Een geschiedenis van media en natievorming*, Antwerpen, 2020, p. 83.

lijken te preluderen op latere, essentialistisch geïnspireerde onsterfelijkheidsvertogen zoals dat van Verschaeve. Wat voor Conscience echter alleen maar retoriek was, stonde bij de kapelaan van Alveringem tot een discours waarin de eeuwige herleving van de voorvaderen een centrale plaats innam.

Wanneer in *De Leeuw van Vlaenderen* de Guldensporenslag losbarst en de Vlamingen zich schrap zetten voor de aanval, beschrijft Conscience hoe deze krijgers “door geest-ontheffing tot de helden hunne vaderen gevoerd” worden. Het intrigerende is dat deze Vlamingen, op het moment dat de geest van hun voorvaderen bezit van hen neemt, zowel fysiek als mentaal lijken te transformeren: “Dan werd hunne boezem wyder, het bloed stormde onstuimiger door hunne aderen, en zy hegen naer den stryd als naer de verlossing”.³² Gesterkt door de geestelijke aanwezigheid van hun voorvaderen, worden de Vlamingen zelf een tikkeltje manhafter, vervaarlijker en – vooral – offervaardiger. De romantische hang naar heroïek lijkt hier dan ook nauw verweven met een andere wensdroom: een verlangen naar tomeloze daadkracht, onverzettelijkheid of – om een term van Barbara Spackman te bezigen die ik hier verder als sleutelbegrip wil hanteleren – viriliteit.

In haar studie over de retoriek van onder anderen Mussolini en D’Annunzio definieert Spackman viriliteit als het retorische cement dat fascistische discoursen, meer bepaald de inherent contradictorische ideologie ervan, bijeenhoudt. Hoewel de Amerikaanse onderzoekster dit concept dus in de eerste plaats in de specifieke context van het Italiaanse fascisme bestudeert, merkt ze op dat het ook andere ideologische systemen kan schragen en structureren. Viriliteit, zoals opgevat door Spackman, is een ‘master term’ die meerdere waarden omvat: jeugd, plicht, offerzin, heldhaftigheid, kracht etc. In die zin refereert het concept veeleer aan een ruimer ideaalbeeld van onverwoestbare levenskracht. Als voorbeeld geeft Spackman de *self-fashioning* van Mussolini, die zich kaal schoor en alle informatie over zijn verjaardagen, ziektes of grootvaderschap systematisch verdonkeremaande: “He was simply not to grow old”.³³ Het is een dergelijke invulling van viriliteit als een mix van vitaliteit, onkwetsbaarheid en eeuwige jeugd die Spackmans theorie zo interessant maakt voor een analyse van discursieve onsterfelijkheid.

Ook Rodenbachs romantische flamingantisme zouden we kunnen typeren als een onvoorziene bijwerking van de soldatesk-viriele passages van Conscience’s *Leeuw*. Minstens even bepalend waren echter zijn leraar Guido Gezelle, de sfeer rond het katholieke studententijdschrift *De Vlaamsche Vlagge* en de spreekwoordelijke *godfather* van dit tijdschrift: Hugo Verriest.

— 32 H. Conscience, *De leeuw van Vlaenderen of de slag der gulden sporen* (1302), Antwerpen, 2012, p. 329.

33 B. Spackman, *Fascist virilities* [...], p. 3.

^ Hugo Verriest (1840-1922) was tot 1888 actief in het onderwijs en ging daarna aan de slag als parochiepriester in Wakken. [ADV, VFA 9673]

Drie jaar voor de eerste uitgave van *De Vlaamsche Vlagge* in 1875 had Verriest een toespraak gegeven voor De Bond der Westvlamingen voor Taal en Volk in Roeselare, waarin hij in felle bewoordingen de regeneratie van het eeuwenoude Vlaamse volk had gepropageerd: *“Dat volk moeten wij doen herleven”*. De oprichters van het tijdschrift – leerlingen van het Klein Seminarie in Roeselare – namen Verriests woorden over als een wapenspreuk, die volgens Louis Vos en Lieve Gevers tot de opheffing van dit tijdschrift, in 1933, de toon zou zetten van de *Vlagge*: *“Het tijdschrift volgde weliswaar de politieke en maatschappelijke stromingen van het ogenblik, maar bleef radikaal katholiek en vlaamsgezind (...) Men verwees daarbij graag naar het edele en grote, maar vooral ook katholieke Vlaamse volk uit het herfsttij der middeleeuwen”*.³⁴

Verriests opvattingen over een tijdloze Vlaams-katholieke identiteit waren in de eerste plaats een update van die van zijn oud-leraar Guido Gezelle (*“Wees Vlaming dien God Vlaming schiep”*). Samen golden de twee priesters als de bekendste exponenten van de West-Vlaamse school, een regionale, ultramontaans katholieke strekking binnen de Vlaamse beweging die ijverde voor het behoud van de streektaal, waarin ze de uitdrukking zag van een eeuwige, door God geschapen Vlaamse essentie. Toen de (partijpolitieke) tegenstelling tussen katholieken en liberalen binnen de Vlaamse beweging in de jaren 1870 op de spits werd gedreven, werd dit etnisch essentialisme van de West-Vlaamse school extra aangewakkerd en nam het een militantere vorm aan. Daarbij zetten Verriest en anderen, aldus Gevers, vol in op *“de wederopbouw van een authentiek Vlaanderen, trouw aan het verleden en de ‘Volksgeist’ (...) Het Vlaamse volk zou niet herleven door taalwetten”*.³⁵ Om de katholieke jongeren voor zijn ideaal van een gereanimeerd verleden te winnen, schuwde Verriest het gebruik van martiale retoriek niet: *“Begint! en één zal een legioen worden!”*³⁶

Deze ontwikkelingen zijn mijns inziens cruciaal voor een goed begrip van Verschaeves discours over nationale onsterfelijkheid. Om aan de druk van liberale en moderniserende tendensen binnen en overigens ook buiten de Vlaamse beweging te kunnen weerstaan, werd het geloof in een onveranderlijk katholiek Vlaanderen geharnast in viriliteit.³⁷ Actuele Vlaamse emancipatie diende nog nadrukkelijker dan tevoren te worden losgekoppeld van de moderne realiteit en op een middeleeuws verleden te

— 34 L. Vos & L. Gevers, *Dat volk moet herleven. Het studententijdschrift De Vlaamsche Vlagge 1875-1933*, Gent, 1976, p. 11.

35 L. Gevers, *Bewogen jeugd. Ontstaan en ontwikkeling van de katholieke Vlaamse studentenbeweging (1830-1894)*, Leuven, 1987, p. 66; Over Verriests standpunten uit die tijd bestaat echter discussie. Volgens zijn biograaf Vanlandschoot wilde de priester-dichter met zijn militante retoriek juist *“iets nieuws tot stand brengen, krachtiger dan de versleten taalijver, een echte beweging, een sterke organisatie, een ‘Bond’: om alle krachten te bundelen, om met zijn allen een realistische doelstelling te bereiken (...) Het ging Verriest dus om machtsverwerving, om politiek”*; zie: R. Vanlandschoot, *Hugo Verriest. Biografie*, Tiel, 2014, p. 165; Nader onderzoek is hier dus geboden.

36 In: L. Gevers, *Bewogen jeugd [...]*, p. 66.

37 Zie in dit verband ook: K. Humbeeck, *Natieconstructie als kleine provocatie van onze literatuurwetenschap [...]*, pp. 92-93.

worden geprojecteerd. Het in stand houden van een dergelijke paradox vereiste een aangescherpte retoriek, die inzette op viriele weerbaarheid.

Toen Albrecht Rodenbach in 1876 redactiesecretaris werd in de Vlaggegilde, was hij als oud-leerling van Verriest en vaandeldrager van de blauwvoeterij geheel doordrongen geraakt van dit robuuste katholicisme en strijdvaardige etnisch essentialisme. Maar de *“Wonderknape”* zou de nog zeer subtiele kiem van viriliteit in de opvattingen van Gezelle en Verriest laten uitgroeien tot een nadrukkelijk soldatesk flamingantisme. Neem bijvoorbeeld zijn bekende drama *Gudrun*. De 'Prologus' verraaft onmiskenbaar de invloed van Verriest (*“De Dichter droomt en ziet rond zich, uit eeuwenlange rampen, een volk herleven”*) en van Conscience (*“tot voorbeeld en begeestering, der Vaadren grootse kampen”*),³⁸ maar in het daaropvolgende stuk zet Rodenbach die erfenis wel (ten dele onbedoeld) op een ongewone, gewaagde manier naar zijn hand. Zoals Matthijs de Ridder heeft opgemerkt, is het in theorie perfect mogelijk om uit *Gudrun* een staatsgevaarlijke boodschap te destilleren. Zo laat het stuk zich immers samenvatten als *“het verdrijven van een Latijnse bezetter, met behulp van een vreemde Germaanse mogendheid”*.³⁹

Deze omwenteling, die zich pas aan het slot zal voltrekken, wordt in het eerste bedrijf voorspeld door de oude ziener Wate. Interessant genoeg kent ook Wate daarbij een actieve rol toe aan de doden. Zo heel erg dood blijken die ook in Rodenbachs verbeeldingswereld niet te zijn: *“O zalige Helden onder uwe tommen, o zalige Helden in den grond der zee, o zalige vader wiens vete ik erfde, uw dor gebeente heeft getrild nietwaar?”* Net zoals in de voornoemde strijdscène van *De leeuw van Vlaenderen* moet de geest van de voorvaderen in de levenden varen en ze strijdlust inblazen: *“Zijt gij het die, hier in het ronde zwevend, onzichtbaar uwen haat voor al wat rooms is, of wals in dit geluchte hebt geademd, dat het dien mannen in het lijf drong”*.⁴⁰ Aan het eind van *Gudrun* wordt Wates voorspelling bewaarheid: alle Latijnse (Waalse) elementen aan het hof worden vermoord.

Laten we wel wezen: anders dan later door Vlaams-nationalisten zou worden beweerd, deelde Rodenbach hun staatkundige opvattingen niet en kon hij *Gudrun* dus nooit als een anti-Belgische allegorie hebben geconcipieerd. Daarvoor was de jonge dichter uiteindelijk toch te trouw aan zijn officiële vaderland.⁴¹ Wel creëerde hij onbedoeld een 'discursieve mogelijkheid' die in een veranderde politieke context kon én zou worden benut door lieden die het minder goed voor hadden met België.⁴² In de eerste plaats was dat zijn grote bewonderaar Cyriel Verschaeve. Het verklaart mede waarom de

38 A. Rodenbach, *Verzamelde werken III. Gudrun en dramatische fragmenten*, Tielt, 1956, p. 2.

39 M. De Ridder, *Ouverture 1912* [...], p. 213.

40 A. Rodenbach, *Verzamelde werken III* [...], pp. 9-10.

41 M. De Ridder, *Ouverture 1912* [...], pp. 213-214.

42 Zie: K. Humbeeck, *Natieconstructie als kleine provocatie van onze literatuurwetenschap* [...], p.

Verschaeve op de Rodenbachfeesten 1919 met Hugo Verriest, Stijn Streuvels, Ernest Claes, Dr. Vande Perre, Toussaint van Boelaere, Ir. R. Standaert, Not. Persyn, E. H. R. Desmet, H. Baels, Dr. Dries de Vos.

^ Verschaeve met o.a. Verriest op de Rodenbachfeesten in 1919.
[ADV N, VFA 2138]

Vlaamse voorvadersen zich in diens 1830-1908 onverhoeds konden outen als sceptici van het Belgische project. De geesten gingen een ander, gevaarlijker leven leiden dan hun initiële bezweerders hadden bedoeld.

‘STRIJDEN IS ZICH STALEN, MAN WORDEN’: VERSCHAEVE EN DE IDEALE MAN

Anders dan Verriest, die vanaf de jaren 1890 een christendemocratische en pluralistische invulling begon te geven aan een concept als ‘herwording’,⁴³ bleef Verschaeve vasthouden aan een door en door romantisch en antimodern idealisme. Aan de vooravond van de Grote Oorlog gaf hij in verschillende voordrachten en publicaties tegengas tegen de naar zijn mening veel te liberale ideeën van flaminganten zoals zijn

— 43 Zie: R. Vanlandschoot, *Hugo Verriest* [...], pp. 309-364; L. Gevers, De levensverwekker tot leven gewekt. Een nieuwe biografie over Hugo Verriest, in: *WT*, jg. 74, 2015, nr. 4, pp. 96-97, 101-102.

^ Groepsfoto tijdens de studentengouwdag in 1913 in Oostakker. Behalve Verschaeve waren ook o.a. Jozef Calbrecht, Desiderius Stracke en Joe English aanwezig. [ADV N, VFCL 8]

vriend Lodewijk Dosfel,⁴⁴ die in navolging van Lodewijk De Raet aandacht vroegen voor sociaal-maatschappelijke kwesties zoals armoede en kansengelijkheid.⁴⁵ Volgens de kapelaan zouden alle problemen zichzelf wel oplossen als de Vlamingen maar weer het vitale en krijgslustige leven van hun voorvaderen gingen leiden. Of zoals hij het op 1 april 1913 verwoordde in een rede voor de Katholieke Oostvlaamse Studentenbond in Oostakker: *“Voelt warm voor het glorierijk verleden: alleen wie ‘t verleden mint, mint ook de toekomst en werkt ervoor.”* (VW VII, p. 61). In zijn toespraak intensiverde Verschaeve de viriele retoriek van Albrecht Rodenbach en maakte hij van nationale onsterfelijkheid de kern van zijn discours. Cruciaal was dat de West-Vlaamse priester-dichter die onsterfelijkheid niet alleen projecteerde op overleden Vlaamse helden, maar ook op systematische basis beloofde aan de levenden. Juister geformuleerd: het was precies de symbiose tussen beide partijen die het mogelijk maakte om de dood te overwinnen. Verschaeve verzekerde de Oost-Vlaamse studenten dat, zolang ze zich maar hielden in aloude vechtlust en offerzin voor hogere Vlaamse idealen, ze zich nooit meer kwetsbaar hoefden te voelen:

“krijgt gij er wonden, zij zullen u sieren; sneuvelt gij, wij zullen de vlagge in uw rouwstoet dragen al zeggend: zijn ziel was zo, hier nog leeft ze voort. Strijdt met offervaardigheid: strijden is zich stalen, man worden en karakter; strijd is een hoge zegepraal van den mens in u.” (VW VII, p. 61)

Strijden en sterven voor Vlaanderen wordt hier voorgesteld als een natuurlijke fase in de ontwikkeling van een jongeman,⁴⁶ een daad van pure zelfvervulling die het eeuwige leven binnen handbereik brengt. Hierin wordt iets gereveleerd wat we een grondpatroon van Verschaeves nationale verbeelding mogen noemen, althans een schema dat in toenemende mate diens denken over en kijken naar de wereld aanstuurde. Centraal in dit schema staat de ideale Vlaamse man: een uitverkoren zoon van Moeder Vlaanderen, die in zijn sterke bereidheid om zich te offeren voor de gemeenschap onmiskenbaar iets weg heeft van een Messias (in zijn Oostakkerse rede sprak Verschaeve de studenten niet toevallig aan als *“de jongelingen-heilanden van Vlaanderen”*). Of het nu de onwankelbaar principiële Jacob Van Artevelde dan wel een breedgeschouderde

——— 44 Zie: R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve [...]*, pp. 138-140; Het opmerkelijke feit dat Verschaeve zich in de jaren 1890 liet inspireren door het gedachtegoed van (onder anderen) Hugo Verriest op een moment dat die laatste zelf al een andere weg was ingeslagen, heeft mogelijk te maken met de algemene teneur bij de *Vlaamsche Vlagge*, waarvan Verschaeve in die tijd in de redactie zetelde: *“In tegenstelling tot een vijftal jaren tevoren waren de jongeren nu duidelijk aan een verheerlijking van de oude blauwvoeterij toe. Het was voor de redakteurs zelf een belangrijke inspiratiebron (...) Volledig in de lijn van Verriest werd de studentenbeweging niet gezien als een taalbeweging, deze stond op de tweede plaats na de strijd voor het behoud van eigen taal en zeden”*, zie: L. Vos & L. Gevers, *Dat volk moet herleven [...]*, pp. 103-104.

45 Zie: O. Boehme, *Greep naar de markt [...]*, pp. 82-83.

46 Dit was aan de vooravond van de Grote Oorlog overigens een wijdverspreide opvatting in Europa, zie: G.L. Mosse, *The image of man. The creation of modern masculinity*, New York, 1996, pp. 107-110.

woesteling uit zijn rodenbachiaanse zeegedichten betreft: steeds is er de suggestie dat Verschaeves superman-verlosser dankzij zijn absolute toewijding aan Vlaanderen zó sterk is dat hij zijn eigen dood zal overleven. Zoals zijn voorvaderen in hem herborren zijn, zo zal hij zich op zijn beurt incarneren in de volgende generaties van zijn volk.

Een andere belangrijke rol in dit schema is voorbehouden voor de Vlaamse vrouwen. Een paar maanden na zijn toespraak voor de Oost-Vlaamse Studentenbond ging Verschaeve opnieuw in Oostakker spreken op de eerste Landdag van de Vlaamse meisjes. De stichters van de katholieke Vlaamse meisjesbeweging hadden hem gevraagd het gezicht van deze beweging te worden en de kapelaan had weinig bedenktijd nodig gehad.⁴⁷

Voor Verschaeve was de bewustwording door de vrouw van haar Vlaamse natuur een noodzakelijke voorwaarde voor de geboorte van het gedroomde Vlaanderen: *"Geeft dus aan de Vlaamse Beweging de macht van de moeder weer (...) dit is in de allerzekerste zekerheid de Vlaamse zege!"* (VW VII, p. 77). Een hele eer, zo scheen het, maar het woord 'moeder' impliceerde voor de kapelaan extreme onderdanigheid. De vrouw werd idealiter gereduceerd tot haar liefde voor de man. Hooguit was het haar vergund om zoals Van Arteveldes vrouw Katelijne of Rodenbachs Gudrun, deze man terzijde te staan als het voortbestaan van hun volk op het spel stond. Maar veel ondernemender dan dat mocht de vrouw voor Verschaeve toch niet worden. Haar voornaamste andere taken bepaalden zich tot de opvoeding van haar zonen tot bewuste Vlamingen.⁴⁸ Die vrouwelijke zelfopoffering was noodzakelijk om het sleutelconcept 'viriliteit' in Verschaeves discours in stand te houden: alleen een Vlaanderen waar de vrouwen passief en zonder eigengereide, lichamelijke verlangens waren, kon onbuigzame kerels voortbrengen die zich niet lieten afleiden door lage, weekhartige impulsen en pal stonden in de strijd voor het moederland.

Hoewel hij aan het slot van het niet-gepubliceerde 1830-1908 expliciet had geflirt met de mogelijkheid van geweld om het ideale (Groot-Nederlandse) staatsverband voor Vlaanderen te creëren,⁴⁹ ging een openlijk pleidooi voor een gewapende Vlaamse strijd

— 47 R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve* [...], p. 150.

48 Zie: R. Vanlandschoot, *Enkele conclusies uit het vooronderzoek over het ontstaan van de Vlaamse meisjesbeweging*, in: *Verschaeviana: Verschaeve en de Vlaamse meisjesbeweging*, Brugge, 1983, pp. 21-56; M. Boey, *Verschaeve, Gudrun en de Vlaamse meisjesbeweging*, in: *Verschaeviana: Verschaeve en de Vlaamse meisjesbeweging*, Brugge, 1983, pp. 57-88; Dé referentie inzake het onderdanige, 'moederlijke' vrouwbeeld in het nationalisme is ongetwijfeld Nira Yuval Davis. De karakteristieken die ze onderscheidt (onder meer: vrouwen als biologische producenten van de natie en de noodzaak om vrouwen mee te laten strijden voor het vaderland) zijn stuk voor stuk van toepassing op Verschaeves discours over vrouwelijkheid. Zie: N. Yuval Davis, *Nationalism, Feminism and Gender Relations*, in: M. Guibernau & J. Hutchinson (eds.), *Understanding nationalism*, Cambridge, 2001, pp. 120-141.

49 *"Kwam de hulp echter van hoger niet, dan is 't uw taak, krachtig volk der Vlamingen, uzelf eerst te redden en daarna koers te zetten naar de schoonste toekomst [...] die gij kunt bereiken langs de zachte banen des vredes (...) doch waarnaar gij desnoods zoudt moeten durven op de bloedige des oorlogs heenstappen"*

- > Verschaeve tijdens de Eerste Wereldoorlog, samen met een niet nader gekende Belgische soldaat aan het werk in de tuin. [ADV, VFAL 1249]

ook in 1913 nog te ver voor de kapelaan van Alveringem. Maar het kon alvast geen kwaad om de jonge garde het belang in te pepen van een gestaalde mannelijkheid in turbulente omstandigheden, - je wist immers nooit wat de toekomst bracht.

‘GIJ, VLAMINGEN ZIJT DE DODEN!': DE GROOTE OORLOG ALS SCHARNIERFASE

Toen Verschaeve tijdens de Eerste Wereldoorlog van dichtbij getuige werd hoe de industriële oorlogsvoering in geen tijd een massa levens onherstelbaar beschadigde, dreigde zijn geloof in onkwetsbare helden en heilige offers te verdampen. In zijn *Oorlogsindrukken* vroeg de kapelaan van Alveringem, die

dagelijks met stervende en zwaargewonde soldaten in aanraking kwam, zich af: *"kan God in zulke afschuwelijke dingen gemoeid zijn?"*, en in zijn inleiding voor de tentoonstelling *Kunst aan den IJzer* toonde hij zelfs een voor zijn doen hoogst ongewone aandacht voor het kleine, alledaagse leven: *"Nu beelden ze slechts hun leven uit van achter de vuurlijn, liefst het kleine en kluchtige onder wat ze doen: patatten jassen, liggen luiere bij de tentjes, scheerwinkel houden in open lucht, dansen met harmonica... luizen zoeken!"*. Verschaeve leek helemaal afgekickt van zijn verlangen naar heroïek. Hij voegde er nog aan toe: *"Als helden stellen ze zich niet aan"*.⁵⁰ Zijn ontzuivering zou echter van korte duur blijken, de drang om zich te beroepen aan de idee van onsterfelijkheid kwam spoedig weer naar boven en dat had, behalve met de hardnekkigheid van discursieve structuren, alles te maken met de ontwikkelingen aan het front.

Met groeiende verontwaardiging volgde de kapelaan de berichten over de discriminatie van Nederlandstalige soldaten in het Belgische leger. Uit onvrede met de situatie liet hij de voorzichtigheid varen die zijn optreden voor de oorlog had gekenmerkt

(VW VII, p. 52).

⁵⁰ In: R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve* [...], pp. 172, 179-180.

en bekende zich nu openlijk tot een radicaal Vlaams-nationalisme. Niet alleen zette Verschaeve zich in voor de Frontbeweging, hij verleende tijdens en na de oorlog ook zijn steun aan verschillende herdenkingsinitiatieven en gaf op die manier mee vorm aan een nieuwe fase in de dodencultus van de Vlaamse beweging.

Zoals Jeffrey Tyssens heeft betoogd, groeide de grafcultuur van de Vlaamse beweging in de tussenoorlogse periode uit tot "een soort vehikel voor twee van de belangrijkste constitutieve mythes": "het lijden van de Vlaamse frontsoldaten en de genadeloze vervolging van de activisten".⁵¹ De dodenverering na de Eerste Wereldoorlog weerspiegelde de toenmalige ontwikkelingen binnen de Vlaamse beweging, met name het schisma tussen minimalen en maximalen. Deze laatsten (her)interpreteerden zowel de traditionele als de nieuwe 'heilige plaatsen' van de Vlaamse beweging, zoals de Heldenhuldezerkjes en de IJzertoren, in radicale, anti-Belgische zin. Daarbij werden frontsoldaten als slachtoffers van de Belgische staat geportretteerd, terwijl de voorheen als landverraders bestempelde activisten tot de ware oorlogshelden werden verheven. De maximalen bedienden zich bij dit alles evenwel van het repertorium – beeldspraak, symbolen, rituele handelingen ... – dat in de voorgaande decennia tot stand was gekomen.⁵²

Ook Verschaeve greep nog tijdens de oorlog terug naar de hem vertrouwde regeneratiemetaforiek én onsterfelijkheidsidealën. Dat blijkt in de eerste plaats uit het overbekende vers dat op de IJzertoren en de Heldenhuldezerkjes zou worden aangebracht, maar bijvoorbeeld ook uit zijn *Catechismus der Vlaamse Beweging* (1918), die frontsoldaten bewust moest maken van de Vlaamse zaak (VW VII, p. 91). De kapelaan ging het offer van de Vlaamse soldaten in toenemende mate als een argument zien voor een zelfstandig Vlaanderen binnen een Belgische bondstaat (VW VII, p. 120). Zo publiceerde hij eind 1918, begin 1919 in *Ons Vaderland* een reeks bijdragen onder de titel 'De Stem der Vlaamsche doden aan den IJzer', waarin hij in naam van de gesneuvelden radicale politieke eisen stelde: "Zegt het vlakaf, waarvoor wij streden en stierven. Het was zelfbestuur voor Vlaanderen, want dit alleen is ons leven voor onzen dood" (VW VII, p. 108).

Aanleiding voor deze aanklacht vormden de weinig succesvolle pogingen van de Frontbeweging kort na afloop van de Eerste Wereldoorlog om de Belgische regering

— 51 J. Tyssens, 'Geene rouwplechtigheid, een feest der Onsterfelijkheid: de Vlaamse beweging en de politieke cultus van de dood', in: F. Seberechts (red.), *Duurzamer dan graniet. Over monumenten en Vlaamse beweging*, Tielit, 2003, p. 92.

52 A. Stynen, *Een geheugen in fragmenten [...]*, p. 209; Voor een verhelderende analyse van de man-vrouwbeelden in het discours van de IJzerbedevaarten, zie: L. Lefranc, 'Wilskrachtige mannen en medelijdende vrouwen'. Een discoursanalyse van Vlaams-nationalistische genderconstructies in herdenkingen van de Eerste Wereldoorlog op de IJzerbedevaarten (1920-1944), Gent, 2014 [onuitgegeven masterscriptie UGent]; Lefranc toont aan dat vooral de geestelijke onvergankelijkheid van de gevallen soldaten een prominent element in het discours vormde. De materiële, lichamelijke realiteit van het dode lichaam werd tot aan het eind van de jaren 1930 systematisch genegeerd, omdat fysieke kracht door de pacifistisch geïnspireerde bedevaarders al te zeer geassocieerd werd met het oorlogsgeweld (pp. 171-182).

haar wil op te leggen.⁵³ Uit ongenoegen voerde de schrijver zichzelf op als een medium dat tussen de graven op de IJzervlakte dwaalde en de klachten van de doden rapporteerde aan de levenden. De gesneuvelde soldaten bleken de actualiteit op de voet te volgen en hekelden onder meer de volkswode tegen de activisten, de heropening van een uitsluitend Franstalige universiteit in Gent en het “verraad” van de “passieven” die vasthielden aan een gematigd Vlaams programma. Verschaeve speculeerde daarbij eens te meer op het diepgewortelde ontzag dat de overledenen (of het nu mythische voorouders dan wel jonge dode soldaten waren) van oudsher bij de levenden inboezemen. En op de primaire emoties die de schending van hun eerbaarheid schier automatisch oproept: “Die Belgische regering lacht vandaag met de doden van den IJzer. (...) Zij danst op ons graf (...) Zij slaat ons in 't ontvleesd gezicht” (VW VII, p. 117). Zolang België de Vlamingen hun recht niet gunde, zouden de doden onteerd en rusteloos blijven: “Het gaat ons hier zo slecht, dat we moeten lachen, of we zouden doodsstaking houden en, met onze dorre knoken in de hand, al die valsheid aan stukken rammelen” (VW VII, p. 126).

Het is niet verwonderlijk dat Verschaeve steeds weer een beroep deed op dit klassieke beeld van de in hun laatste rustplaats onteerde, door het perfide België bezoedelde doden. Een en ander vertoont grote gelijkenissen met de mechanismen die Katherine Verdery heeft geanalyseerd in haar studie *The political lives of dead bodies*. Verdery stelt onder meer dat lijken zo'n krachtig politiek effect sorteren, omdat menselijke gemeenschappen doorgaans primordiale waarde toekennen aan een decente begraving. Grafrituelen lijken dan ook vaak “designed to set relations with dead ancestors on the right path, so that the human community – which includes both dead and living – will be in harmony”.⁵⁴

In de tiende aflevering van ‘De Stem der Vlaamsche doden aan den IJzer’ kwam Verschaeve bij monde van de gesneuvelden tot de discursieve kern van zijn betoog: “Gij, Vlamingen, zijt de doden! (...) Maar gij weet het niet! Wij weten het ten minste, dat wij dood zijn (...) Wie zijn dood niet kent, sterft immer voort” (VW VII, p. 129). De kapelaan gooide het binaire begrippenpaar leven-dood nu resoluut in de strijd om zowel België als de sociaal-maatschappelijk bewuste strekking in de Vlaamse beweging de wacht aan te zeggen: “Anseele zal 't u verkonden dat ge heel gezond leefdet: alleen wat meer geld, wat minder zweet, wat beter eten, wat meer pinten bier... (...) hij ziet niet meer; dus, hij is dood” (VW VII, pp. 129-130) – of verderop: “Begraven zijn binnen zijn eigen stoffelijkheid: dat is het nauwste, 't ergste, 't meest dodende graf” (VW VII, p. 133).

Dan waren de doden zelf nog minder dood dan hun bezadigde, aan materieel comfort verslaafde volksgenoten die nog niet onder de zoden lagen. Zij waren tenminste mans genoeg om een vuist te maken en op te komen voor hun rechten. Onsterfelijke was eens te meer Verschaeves ultieme argument: als de Vlamingen zich maar wilskrachtig

53 Zie: R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve [...]*, pp. 208-209.

54 K. Verdery, *The political lives of dead bodies*, New York, 1999, p. 42.

en viriel genoeg toonden, hield zelfs een doodskest of tombe hen niet tegen: "Al wat levend in 't graf gehouden wordt, rijst er te sterker, te gevaarlijker uit op" (VW VII, p. 138).

ONSTERFELIJKHEID ALS GLIJMIDDEL IN RADICALISERINGSPROCESSEN

Zo gebeurde het dat Verschaeve, ondanks een tijdelijke indigestie van alles wat naar heldendom smaakte, snel weer een logica ging cultiveren waarin sneuvelen voor Vlaanderen geconsacreerd werd als een viriele onderneming. Het geweld van de eerste industriële oorlog keurde hij daarom nog niet goed, maar in zijn regeneratieve beeldspraak lag impliciet wel een legitimatie van dat geweld besloten. Doordat Verschaeve de dood van de Vlaamse soldaten als een potentieel zinvol element in een logisch systeem integreerde, creëerde hij, al dan niet bedoeld, een opening voor nieuw geweld en nieuwe offers.⁵⁵ In de woorden van de Amerikaanse literatuurwetenschapster Chiara Ferrari: "The anticipation of the resolution, in a way, blots out the negative threat of the crises and superimposes onto it a positive desire for the crisis. The desire for the resolution can be rhetorically exchanged and redefined as the desire for the crisis".⁵⁶ Verschaeves rechtvaardiging van het wapengekletter zou tegen het eind van de jaren twintig steeds meer als een verlangen en een oproep gaan klinken. Gefrustreerd door het uiterst stroeve inwilligen van de Vlaamse eisen langs parlementaire weg, liet de kapelaan zich meeslepen door de fascistische dynamiek van het Verdinaso. Zijn herinnering aan echte slachtoffers met echte verwondingen was kennelijk voldoende verbleekt (of liever: verdrongen) om een heilige oorlog te prediken.

Deze radicalisering in anti-Belgische en fascistische zin kan mijns inziens niet alleen door externe historische factoren (het Leuvense studentenconflict met de bisschoppen, de vriendschap met Van Severen, het Duitse charmeoffensief begin jaren 1930 ...) worden verklaard. Zo valt er veel voor te zeggen dat Verschaeves jarenlange onderdompeling in een Vlaams-nationalistisch onsterfelijkheidsdiscours met katholiek substraat hem extra ontvankelijk maakte voor de totalitaire verleiding.⁵⁷ Mede doordat de

— 55 In dit verband lijken de fasciserings- en brutaliseringsthese van de Amerikaanse historicus George L. Mosse zich te lenen voor een analyse van Verschaeves discursieve ontwikkeling. In zijn studie *Fallen soldiers* verdedigt Mosse de stelling dat de verheerlijking en heroïsering van de doden na de Eerste Wereldoorlog in nogal wat Europese landen er mede toe hebben geleid dat het moderne oorlogsgeweld geaccepteerd werd als een onvermijdelijk onderdeel van het sociale en politieke leven, waardoor dat geweld zich in nog extremere vormen kon reproduceren. Dat het nationaalsocialisme zo'n massale aanhang kon verwerven, is volgens Mosse onder meer een gevolg van deze sterk nationalistisch gekleurde dodencultussen; zie: Zie: G.L. Mosse, *Fallen soldiers. Reshaping the memory of the world wars*, Oxford, 1990; Mosse's inmiddels sterk gecontesteerde theorie is wellicht vooral bruikbaar voor de studie van het propagandabeeld dat radicale Vlaams-nationalisten zoals Verschaeve en Ward Hermans uitdroegen. Recent onderzoek toonde aan dat de Belgische oud-strijdersgemeenschap in het interbellum juist een "belangrijke democratische kracht" vormde; zie: M. Schoups & A. Vrints, *De overlevenden. De Belgische oud-strijders tijdens het interbellum*, Antwerpen, 2018, p. 293.

56 C. Ferrari, *The Rhetorics of Violence and Sacrifice in Fascist Italy: Mussolini, Gadda, Vittorini*, Toronto, 2013, p. 26.

57 In eerdere publicaties, zoals D. de Geest e.a. (red.), *Cultuur of collaboratie? Een Vlaams*

Vlaming en zijn voorouders in dit discours keer op keer konden herrijzen uit het graf, werd de dood in zijn denkwereld allengs geabstraheerd van de alledaagse werkelijkheid en ontdaan van elke materiële en fysieke connotatie. Nader literatuurhistorisch onderzoek zou dan ook in kaart moeten brengen hoe het verlangen naar nationale onsterfelijkheid, dat concreet gestalte kreeg in het ideaalbeeld van de onoverwinnelijke Vlaamse man, eind jaren 1920, begin jaren 1930 het inherente doel van Verschaeves discours werd – en hoe de altijd weer geproclameerde achterstelling en vernedering van Vlaanderen door de Belgische staat vanaf dat moment nog slechts retorische middelen waren om dat ene narcistische verlangen in stand te houden.

tijdschrift in bezettingstijd 1941-1944, Antwerpen, 1997, pp. 37-49, 82-121, werd eveneens op de overlap tussen het discours van het romantisch flamingantisme en dat van aanhangers van de Nieuwe Orde gewezen. Met name Marnix Beyen vroeg in het verleden reeds aandacht voor de invloed van Verschaeves religieus-nationalistische discours op dat van nogal wat culturele collaborateurs, zie: M. Beyen, 'Spijts de geschiedenis ...! Het discours over het nationale verleden in een aantal 'historische belijdenissen', verschenen in *Vlaanderen tijdens de Tweede Wereldoorlog*, in: D. De Geest e.a. (red.), *Hun kleine oorlog. De invloed van de Tweede Wereldoorlog op het literaire leven in België*, Leuven, 1998, p. 194.

DEEL 2: ‘DE ZIEL VAN ONS VOLK WAAKT OVER HET LEVEN VAN DIT GRAF’, OF HOE VERSCHAEVE DE JAREN VEERTIG OVERLEEFDE

Het overlijden van Cyriel Verschaeve, in november 1949, kreeg de nodige aandacht in Vlaamsgezinde periodieken zoals het dagblad *De Standaard* en de weekbladen *Opstanding* en *Rommelpot*.⁵⁸ Het stuk van zijn vriend en biograaf Dirk Vansina in het weekblad *De Vlaamse Linie* was representatief voor de kritiekloze bewondering waarin deze in memoriams in de regel grossierden. Op Verschaeves verregaande collaboratie werd uitsluitend met apologetische bedoelingen gezinspeeld: “*Dat politici zijn naam en zijn faam hebben misbruikt om eigen belangen na te streven, dat hijzelf zó weinig bekend met mensen en met toestanden zich in mensen heeft vergist, kan geen schaduw werpen op zijn heerlijke gestalte*”.⁵⁹ Vansina’s vergoelijking van Verschaeve is een schoolvoorbeeld van de stereotiepe beeldvorming over collaboratie en repressie die in het naoorlogse katholieke Vlaanderen meer dan dertig jaar lang voor waarheid werd versleten. Vlaams-nationalistische collaborateurs trof geen blaam, zo luidde het vaak. Integendeel, deze misleide idealisten verdienden volgens sommigen juist respect en konden zelfs aanspraak maken op piëteit, aangezien hun zuivere liefde voor hun volk nadien door datzelfde volk was afgestraft.⁶⁰

Behalve met die vreemde ambiance heeft de vanzelfsprekendheid waarmee Verschaeve na zijn dood onvoorwaardelijke lof werd toegezwaaid veel te maken met de status die hij al veel eerder binnen de (katholieke) Vlaamse beweging had verworven. Het zou dan ook kortzichtig zijn om het verhaal van de Verschaeve-verheerlijking als een uitsluitend postume en naoorlogse aangelegenheid voor te stellen. Nadat zijn literaire faam omstreeks 1913 hoge toppen begon te scheren met in Vlaamsgezind-katholieke middens jubelend ontvangen toneelstukken zoals *Jacob van Artevelde* en *Verbiest*, was Verschaeve voor een aanzienlijk deel van de Vlaamse beweging razendsnel uitgegroeid tot een tot op symbolische hoogten verheven idool.⁶¹ Al aan de vooravond van de Grote Oorlog verschenen de eerste hagiografisch getinte studies van zijn werk en persoon. Andere scharnierpunten in dit mythologiseringsproces waren Verschaeves luisterrijk gevierde zestigste verjaardag, in 1934, de uitgave van zijn verzameld werk in datzelfde jaar en het Leuvense eredoctoraat dat hem drie jaar later werd toegekend.⁶² Het overweldigende succes mag ons niet doen vergeten dat er ook in het interbellum al een discrepantie bestond tussen enerzijds de officiële eerbetuigingen en anderzijds Verschaeves werkelijke gezag bij de verschillende Vlaams-nationalistische groeperingen: door diens politiek-ideologische radicalisering, maar ook door een onverbeter-

58 Zie: Persknipsels Cyriel Verschaeve 1949-1950, [BE ADVN AC217, D12023 (1)].

59 D. Vansina, In memoriam Cyriel Verschaeve, in: *De Vlaamse Linie*, 9 december 1949.

60 Voor een analyse van dit stereotiep, zie: M. Beyen, ‘Zwart wordt van langs om meer de Vlaamsgezinde massa’. *De Vlaamse beeldvorming over bezetting en repressie, 1945-2000*, in: J. Gotovitch & C. Kesteloot (ed.), *Het gewicht van het oorlogsverleden*, Gent, 2002, p. 115.

61 R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve. Biografie [...]*, pp. 143-147, 207.

62 Voor een nauwgezette studie hiervan kan de lezer terecht bij: R. Vanlandschoot (red.), *Verschaeviana: mythevorming omtrent Verschaeve*, Brugge, 1993.

^ Verschaeve op zijn sterfbed, 8 november 1949. [ADVN, VFAL 633]

lijke stijfhoofdigheid en ingebakken neiging tot polemiek dreigde de priester-dichter politiek geïsoleerd te raken. Prominente actoren zoals het IJzerbedevaartcomité en het Verdinaso deelden publiekelijk graag in het charisma van de kapelaan, maar achter de schermen heerste vaker wel dan niet verdeeldheid.⁶³

In de loop van Tweede Wereldoorlog nam Verschaeves populariteit bij het grote publiek zienderogen af. Zijn even openlijke als fanatieke collaboratie met de bezetter – met name zijn oproepen tot de strijd aan het oostfront – kostte hem een aanzienlijk deel van zijn aanhang. Alleen voor een fractie van radicale Vlaams-nationalisten bleef zijn heiligenstatus intact.⁶⁴ Eén jaar na Verschaeves overlijden waren het dergelijke bewonderaars die, op een ogenblik dat het Vlaams-nationalisme de gevolgen van de repressie nog volop aan het uitzielen was, een eerste bedevaart naar zijn graf ondernamen.

63 R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve. Biografie [...]*, pp. 285, 308, 312.

64 R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve. Biografie [...]*, pp. 384-385.

‘OPDAT UW DOOD LEVEN BARE’: DE EERSTE BEDEVAARDERS NAAR SOLBAD HALL (1950-1953)

De bedevaart van 1950 was een al met al kleinschalige onderneming.⁶⁵ Organisator was Verschaeves uitgever Martha vande Walle, die vanaf de tweede helft van de jaren dertig al een belangrijke rol had gespeeld in de verering van de kapelaan. Samen met enkele andere vrienden en bewonderaars liet zij in de kerkhofkapel van Solbad Hall een gedenkplaat aanbrengen. De in sobere zwarte letters gedrukte boodschap maakte duidelijk dat van Verschaeve gunsten verlangd werden die normaal gesproken alleen een priester in de fleur van zijn leven kon volbrengen: *"Bid voor Vlaanderen, Gij, die als geen andere, ons volk hebt liefgehad. (...) En zegen de gelofte, die wij hier, met uw eigen woorden afleggen: '... 't Diepste graf is 't vergeten / Daarin zinkt Gij nooit neer!'".*

— 65 Ook in 1952 bezocht deze zelfde groep van intimi Verschaeves graf; zie: M. Vande Walle aan A. Dumon, 28 januari 1952 [BE ADVN AC667/AC669, D12023 (2/2)].

- ∨ Martha Vande Walle in het gezelschap van de Verschaeve-bewonderaars Elias Dupon en Emiel Pil. [ADVN, VFA 8834]

JONG-VLAANDEREN

toog naar Uw graf: de eerste pelgrimtocht der bezinning op uw grote liefde en uw harde lijden.

Van aan de wilde Noordzee, uit de vechtstad Gent, uit het Brabantse heuvelland kwamen wij

«een vrome vaart

Met stille gebeden om sterke geboden -
opdat Uw dood leven bare en een diepe stroming
verwekke in ons ten dode getroffen volk.

Uw leven eindigde in de tijd, Gij herleeft in de eeuwigheid

«Waar men geen kleinheid kan ontwaren».

Bid voor Vlaanderen, Gij, die als geen ander,
ons volk en ons land hebt liefgehad.

En bid voor ons: dat onze zielen brandend blijven,
onze vuisten van staal, onze harten vol ontferming.

En zegen de gelofte, die wij hier, met uw eigen
woorden alleggen:

«...t Diepste graf is 't vergeten

Daarin zinkt Gij nooit neer!»

HALV IN TIJDE ... 21 AUGUSTUS 1850

Day 1. *Jan 1850*

W. de Vries *W. de Vries* *W. de Vries*
W. de Vries *W. de Vries*

W. de Vries *W. de Vries*

W. de Vries

W. de Vries

W. de Vries *W. de Vries*

W. de Vries *W. de Vries*

W. de Vries *W. de Vries*

W. de Vries *W. de Vries*

W. de Vries *W. de Vries*

Deze eerste bedevaarders naar Solbad Hall schenen kortom te weigeren om de kape-
laan te beschouwen als een weliswaar dierbare dode. Alsof Verschaeve voor hen alleen
in de banale, alledaagse werkelijkheid mocht zijn ontslapen en in een ideële, maar op
de een of andere manier ook 'echtere' wereld moest blijven voortbestaan. Het betrof
een symbolische reanimatiepoging, die evenwel uit reële politieke noodzaak was ge-
boren; "Jong-Vlaanderen", zoals de groep bedevaarders zichzelf noemde,⁶⁶ kwam zijn
verscheiden voorman immers eren "Opdat Uw dood leven bare en een diepe Stroming
verwekke in ons ten dode getroffen Volk".⁶⁷

^ De bespreking van de bedevaart uit 1950 in *Het Pennoen* werd verlucht door illustraties van Luc Verstraete uit 1950. In samenspel met de iconisch geworden tekening van Verschaeves profiel op de titelpagina, tekende Verstraete zo onbedoeld een nogal symbolisch Janushoofd van de naoorlogse Verschaeve-herdenkingen: een viriel mannenhoofd tegenover een doodshoofd, als het ware overwoekerd door zwaar symbolisch geladen beelden. [ADV N, VY 900012]

— 66 Zie: Archief van Amandus Dumon [BE ADVN AC667/AC669, D12023 (3/1)]; 'Jong Vlaanderen' kan een verwijzing zijn geweest naar een van de Vlaamsgezinde tijdschriften die eind 19e eeuw-begin 20ste eeuw onder die naam verschenen, of naar de Gentse groep van activisten. Geen van deze opties ligt evenwel voor de hand, het overgeleverde archiefmateriaal biedt hier bovendien geen uitsluitel.

67 K. Wasser, Bij het graf van C. Verschaeve, in: *Het Pennoen*, jg. 1, 1950, nr. 7, p. 5.

Zonder te overdrijven kan worden beweerd dat de Vlaamse beweging omstreeks 1950 in een kritieke toestand verkeerde. De collaboratie van geradicaliseerde Vlaams-nationalisten tijdens de bezetting evenals het openlijke gedweep van Vlaamse leidersfiguren met het nationaalsocialisme werden in het bevrijde België alle pleitbezorgers van de Vlaamse zaak zwaar aangerekend. Ook als zij zelf niet uit hun burgerrechten waren ontzet en van onbesproken democratisch gedrag waren, werden de nationalistische aspiraties van Vlaamsgezinden dermate gewantrouwd dat het nagenoeg uitgesloten leek dat ze politieke macht zouden kunnen veroveren. Gelet op het stigma dat aanhangers van federalisme en nationalisme aankleefde, opereerden tussen 1945 en 1949 alle politiek actieve Vlaamsgezinden noodgedwongen binnen een nadrukkelijk loyalistisch, unitair-Belgisch kader. Toen in 1949 met de Vlaamse Concentratie toch weer een Vlaams-nationalistische partij deelnam aan de parlaments- en provincieraadsverkiezingen, stemde haar geringe electorale succes burgers die het gehad hadden met het oude België weinig hoopvol.⁶⁸

Opmerkelijk genoeg geloofden dus de eerste Solbad-Hall-bedevaarders – zo blijkt toch uit hun gedenkplaat – dat Verschaeves heengaan de radicale Vlaamse beweging van haar ademnood kon genezen. Hun wens leek wel een echo van Vansina's bede in zijn In memoriam: *"God geve dat dit volk, dat de stem van zijn levende ziener versmoorde, nu opnieuw luistere naar de wekroep van de dode die het vermaant eindelijk uit zijn verdwazing op te staan"*.⁶⁹ Het toont aan hoezeer de verering van de dode Vlaamse helden en een messianistische regeneratielogica geconditioneerde reflexen waren geworden voor een radicaal segment van de Vlaamse beweging, die in crisisperioden als het ware automatisch optraden. Op zijn beurt was Verschaeve, de voormalige woordvoerder van Vlaanderens gesneuvelden, nu zo'n machtige dode geworden wiens offer het onwetende Vlaamse volk uit de malaise zou loodsen. Zijn graf werd op slag uitgeroepen tot een van de heilige plaatsen waar een bijna gesmoorde Vlaams-nationalistische gemeenschapsfantasia nog net op tijd de nodige zuurstof kon worden toegediend.

Bij nader inzien verliep die transformatie echter niet vanzelf. Nationale heiligdommen zijn altijd het product van een intensief canoniseringsproces, waarbij men de mare van een bepaalde plek verbreidt door middel van tijdschriftbijdragen, literaire teksten, foto's en dergelijke meer.⁷⁰ In het geval van Solbad Hall waren er verschillende personen die zich intensief inzetten om de bijzondere betekenis van Verschaeves graf in bredere kringen onder de aandacht te brengen en er een bedevaartsoord van te maken. Zo'n promotor was Amandus Dumon, de gastenpater van de Sint-Pietersabdij in Steenbrugge en oud-pupil en vriend van de bekende Vlaamsgezinde abt Modest

——— 68 Zie o.a.: Ba. De Wever, *Herrijzenis van de Vlaams-nationale partijpolitiek (1949-1965)*[...], pp. 38-63; Voor een Vlaams-nationalistisch georiënteerde blik op de deplorabele toestand van dat (partijpolitieke) Vlaams-nationalisme anno 1950, zie: H. Todts, *Nationalistische stromingen en gedachten in Vlaanderen*, Antwerpen, 1950, pp. 30-31.

69 D. Vansina, In memoriam Cyriel Verschaeve [...].

70 Zie: A. Stynen, *Een geheugen in fragmenten* [...], pp. 105-131.

< Amandus Dumon, oud-
lid van het Algemeen
Katholiek Vlaamsch
Studentenverbond (AKVS)
en later betrokken bij
Broederband.
[ADV, VFA 9012]

Van Assche die goede
betrekkingen had ge-
had met de kapelaan
van Alveringem.⁷¹ Dumon
ging begin jaren 1950
geregeld over Verschaeve
spreken voor verenigingen

zoals het Leuvense Katholiek Vlaams Hoogstudentenverbond (KVHV) en bezorgde
foto's van diens dodenmasker en het priestergraf aan geïnteresseerden.⁷²

Ook ter plaatse deden Vande Walle, Dumon en anderen het nodige om Solbad Hall
te markeren als gewijde grond voor Vlamingen. Behalve de hier al meermaals ver-
melde gedenkplaat waren er de gastenboeken die ze in de kerkhofkapel uitstalden. Al
vanaf 1951 trok het graf van Verschaeve elk jaar vele tientallen bezoekers (individuele
reizigers, vaak ook Vlamingen die met de Vlaamse Toeristenbond (VTB) op doorreis
waren). Dankzij deze gastenboeken konden deze relatief kleine groepen in Solbad Hall
niet alleen Verschaeves 'aanwezigheid' voelen, maar ook die van voorgaande pelgrims,
waardoor het grafbezoek in zekere zin een collectieve ervaring werd. Een zinnetje als
"Vlaanderen vergeet u niet", waarbij de bedevaarder in kwestie spontaan namens de

— 71 R. Vanlandschoot, *Dumon, Jozef*, in: www.nevb.be [https://nevb.be/wiki/Dumon,_Jozef];
R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve [...]*, pp. 308, 408.

72 Zie: Archief van Amandus Dumon [BE ADVN AC667/AC669, D12023 (2/2)].

^ Foto's van Verschaeves dodenmasker en graf, die Amandus Dumon begin jaren 1950 bezorgde aan kennissen en andere geïnteresseerden. [ADV N, D12023(3/1)]

'hele' gemeenschap sprak, dook herhaaldelijk op.⁷³ Hetzelfde gold voor uitingen van de ons inmiddels bekende wederopstandingslogica, zoals: *"Mogen uw woorden, als zaden geworpen, het leven verwekken dat naar Eeuwigheid reikt!"* of *"Kom weer! Vlaanderens eenigen Belijder"*.⁷⁴ Het beeld van Verschaeve de Verlosser begon school te maken.

'ONZE GROTE ZEEMEEUW': VLAAMSE ZILVERMEEUWTJES IN DE OOSTENRIJKSE BERGEN
Het gedenkschrift van 'Jong Vlaanderen' is exemplarisch voor hoe in een ontluikende 'zwarte' subcultuur, in het begin van de jaren vijftig, politieke wensdromen op overleden Vlaamse boegbeelden van de Nieuwe Orde worden geprojecteerd: ook de leider van het Verdinaso Joris Van Severen ging al gauw de regeneratie van een Vlaams en Diets nationalisme verzinnebeelden. Op zijn grafsteen in Abbeville stond (in het Latijn) volgend opschrift: *"Hier rust, in afwachting van de verrijzenis, Joris Van Severen,*

— 73 Zie: Gastenboeken van het priestergraf in Solbad Hall, 1951-1970 [BE ADVN AC460, L77 D1146 (1-15)].

74 Zie: Gastenboeken van het priestergraf in Solbad Hall, 1951-1970 [BE ADVN AC460, L77 D1146 (1-15)].

- ∨ Leden van de Zilvermeeuwjes, als het ware 'op patrouille' in de duinen, een van de plekken waar Vlamingen volgens Verschaeve hun eigenheid konden ontdekken en hun vrijheid dienden te bevechten. [ADV N, VFB 66g]

^ De Zilvermewwtjes gingen tussen 19 en 31 juli 1954 op jeugdkamp in Oostenrijk. Links onderaan de collage brengen ze hulde in de kerkhofkapel waar Verschaeve begraven lag. *Het Zilvermewwtje*, 7 september 1954, pp. 10-11. [ADV N, D12023(3/1)]

nieuwe Bundelaar van de Nederlanden, Vader des Vaderlands".⁷⁵ Op gelijkaardige wijze was Verschaeves graf in korte tijd een bezinningsoord geworden, niet in de laatste plaats voor Groot-Nederlandse en Vlaams-nationalistische jeugdgroepen zoals de Zilvermewwtjes, die in 1954, 1955 en 1956 het kerkhof van Solbad Hall bezochten.⁷⁶

De Zilvermewwtjes moeten zowat het eerste Vlaams-nationalistische jeugdinitiatief na de bevrijding zijn geweest. Deze Brusselse jeugdvereniging, die werd opgericht in september 1944,⁷⁷ rekruteerde haar leden vooral uit 'zwarte' gezinnen en bood

75 Voor een overzicht van de grafmonumenten en -cultussen, gewijd aan collaborateurs, zie: Br. De Wever, *Cultus van de dode helden. Gedenktekens voor Vlaamse collaborateurs uit de Tweede Wereldoorlog*, in: F. Seberechts (red.), *Duurzamer dan graniet [...]*, pp. 109-123.

76 H. Vervaecke, *In liefde en trouw. Gedenkboek van de Zilvermewwtjes 1945-1955*, Brussel, 1956, p. 77; zie ook: 'Met de Zilvermewwtjes naar Tirol!' [folder uit 1956, aangetroffen in: ADVN AC438 D1938 (3)].

77 De 'officiële stichting' vond evenwel plaats in maart 1945, zie: F. Van Campenhout, *De Zilvermewwtjes (1)*, in: *ADJV-schriften*, nr. 21, 2012, p. 8; zie ook: H. Vervaecke, *In liefde en trouw [...]*, pp. 17-18; Een ander vroeg initiatief uit 1944 was het Brugse Jeugdgezuzenstorm, bestaande uit oud-leden van de Dietsche Blauwvoetvendels, maar deze groepering bleef beduidend kleinschaliger dan de Zilvermewwtjes, zie: M. Van Hoorbeek, *Oranjedassen 1944-1961. Geschiedenis van het Algemeen*

hulp aan getroffen en door de repressie. Blijkens hun gelijknamige tijdschrift gaven de Zilvermeeuwjes in het begin van de jaren 1950 relatief ongeremd lucht aan hun minachting voor het officiële vaderland evenals aan hun sympathie voor 'foute' helden zoals oostfronters.⁷⁸ Ook in hun verering van Verschaeve klonk onmiskenbaar een zekere heimwee naar – en gekoketteer met – de oorlogstijd door. Zo werd in 1954 verslag uitgebracht van de hulde in Solbad Hall onder de titel '*Naar Oostland willen wij rijden!*', een onverholven knipoog naar het Antwerpse volksliedje waarmee men tijdens de bezetting wel eens de strijd aan het oostfront had gepromoot.⁷⁹

Werden de oostfronters regelmatig opgevoerd als mannelijke rolmodellen voor de vendeljongens, dan figureerde "*onze grote Zeemeeuw*" Cyriel Verschaeve voor hen duidelijk als een mentor, die hun met zijn viriele levenslessen – zoals "*Jongelingen dromen 't schoonst, als zij mannendromen dromen*" – de weg naar de volwassenheid wees.⁸⁰ De bedevaart naar Oostenrijk had dan ook iets van een rite de passage, een reis naar het verleden teneinde onverschrokken Vlaamse mannen van de toekomst te worden: "*Onze voorvaderen achterna*".⁸¹

Een dergelijke symbiose tussen jeugd en voorvaderen werd natuurlijk niet uitgevonden door de Zilvermeeuwjes. Het Vlaamse jeugdbewegingsideaal was vanaf zijn ontstaan vervlochten met het hierboven reeds geïntroduceerde "*antimoderne historische besef*". Vanuit eenzelfde verlangen om in tijden van modernisering oude eroderende verbanden te restaureren, had men in Vlaanderen tijdens het interbellum diverse jeugdbewegingen opgericht waarin het verlangen naar een premoderne en voormaatschappelijke zuiverheid regeerde: verenigingen zoals het Vlaams Verbond van Katholieke Scouts (VVKS) en het Jeugd Verbond voor Katholieke Actie (JVKA) trachtten, veelal geïnspireerd door de blauwvoeterij, opnieuw in contact te treden met de vrije, ongerepte natuur en een Vlaams verleden dat als een baken van nationale trots moest oplichten voor de opgroeiende jongeren.

Ook in de eerste vijftien jaar na de bevrijding schermden katholieke Vlaamse jeugdbewegingen zoals het VVKS, de Katholieke Studentenactie (KSA) en de Katholieke Arbeidersjeugd (KAJ) nog volop – en sommige zelfs nog sterker dan voordien – met de blauwvoetromantiek en Vlaanderens glorieuze helden van weleer, ridderlijke vi-

Diets Jeugdverbond, Antwerpen, 1986, p. 22.

⁷⁸ Zie o.a.: Anoniem, 'Kerelsschaar: eisen', in: *Het zilvermeeuwje*, jg. 10, 1954, nr. 6, p. 11; Anoniem, 'Eerste bevinding van soldaat vaandrig Rik in dienst van het vaderland', in: *Het zilvermeeuwje*, jg. 11, 1955, nr. 1, p. 3.

⁷⁹ Zie: J. Goossens, *Naar Oostland willen wij rijden*, in: *Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse taal- en letterkunde*, 2003, pp. 190-191 [https://www.dbnl.org/tekst/_vero16200301_01/_vero16200301_01_0009.php]; Verschaeve zou het liedje ook geciteerd hebben in zijn rede bij zijn aanstelling als voorzitter van de Vlaamse Kultuurraad in 1940.

⁸⁰ Zie: *Het zilvermeeuwje*, jg. 10, 1954, nr. 8, p. 7.

⁸¹ Zie voor dit en voorgaande citaten uit het verslag van de Oostenrijk-reis van de Zilvermeeuwjes: *Het zilvermeeuwje*, jg. 10, 1954, nr. 7, pp. 3-13.

riliteitsidealen inclus.⁸² Deze demonstratieve affiniteit met flamingantische tradities spoorde met de dominante houding binnen de katholieke zuil, die zich al kort na de bevrijding over de Vlaamse beweging ontfermde en het opnam voor de oud-collaborateurs.⁸³ Het stereotiep over idealistische collaboratie en anti-Vlaamse repressie kon zo ingang vinden bij een breder publiek van katholieke Vlamingen. Katholieke verenigingen zoals de KAJ, de Antwerpse Chiro en het Christelijke Onderwijzersverbond gingen zelfs al in 1951 tijdens hun Oostenrijkse zomerreis het graf van Verschaeve bezoeken.⁸⁴ Het laat zien hoe de verering van de 'foute' kapelaan in het katholieke Vlaanderen van de jaren 1950 zeker niet beperkt bleef tot (jeugd)verenigingen van oud-collaborateurs, al zouden die laatsten hierbij wel het meeste zin voor initiatief en de grootste bedrijvigheid aan de dag leggen, bijvoorbeeld de Dietse Meisjesbond Ik Dien.

'OOK NU NOG ZAL VERSCHAEVE ZIJN VOLK BIJSTAAN' – 'IK DIEN'-MEISJES IN SOLBAD HALL
Eind jaren 1930, begin jaren 1940 gold de Dietsche Bond voor Vrouwen en Meisjes 'Ik Dien' als een politiek en ideologisch geradicaliseerde update van de Vlaamse Landsbond voor (Rooms-)Katholieke (Vrouwen en) Meisjes (1918-1937). Na de bevrijding werd deze Dietsche Bond lamgelegd door de repressie, tot er in 1949 opnieuw een gelijknamige vereniging ontstond. Het naoorlogse 'Ik Dien' kan tot op zekere hoogte worden beschouwd als de erfgenaam van de katholieke Vlaamse meisjesbeweging, maar was geen overkoepelende organisatie meer en richtte zich sterker dan haar voorganger op de conservatie van de Vlaams-nationalistische en Volksdietsche traditie.⁸⁵

Hoewel ze zijn beeldtaal bijwijken nogal naar hun hand zetten en er vaak een heel wat actiever en zelfs nogal viriel vrouwbeeld op na hielden,⁸⁶ kwamen de 'Ik Dien'-meisjes

82 Zie: M. Beyen, *Op wacht bij het erf. Jeugdbewegingen en historisch besef in Vlaanderen, 1920-1965*, in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, jg. 8, 2001, pp. 31-68.

83 L. Wils, *Van Clovis tot Happart. De lange weg van de naties in de Lage Landen*, Leuven, 1992, pp. 246-247; L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse Beweging. Geschiedenis van het Davidsfonds. Deel III*, Leuven, 1989, pp. 253-254, 259, pp. 260-273.

84 Gastenboeken van het priestergraf in Solbad Hall, 1951-1970 [BE ADVN AC460, L77 D1146 (1)].

85 Zie: L. Vos, *Katholieke Vlaamse meisjesbeweging*, in: [www.nevb.be \[https://nevb.be/index.php?search=Reginald+De+Schryver&go=OK\]](https://nevb.be/index.php?search=Reginald+De+Schryver&go=OK); G. Malfait, *De Sterke Vrouw van Vlaanderen. De Dietse Meisjesbond "Ik Dien" en haar tijdschrift Gudrun, 1944-1965*, Leuven, 1991 [onuitgegeven licentiaatsverhandeling KULeuven].

86 Kennelijk voelden nogal wat van Verschaeves Vlaamse vrouwen er in de praktijk weinig voor om zich naar diens ideaal van gedweë, zich wegcijferende moeder te voegen. Gestijfd in de overtuiging dat 'enkel dān degelijk werk kan worden verricht, wanneer meisjes totaal zelfstandig (...) hun eigen jeugdbeweging leiden', eigenden sommige leden van 'Ik Dien' zich de retoriek van (o.a.) Verschaeve toe om zelf een ideale vrouw te construeren bij wie geen enkele zachtheid en passiviteit te bespeuren vielen. Prototype van deze onverzettelijke supervrouw was oud-Bondsvoorzitster Julia Putman, dat 'tenger meisje' dat zich had 'ontpopt als een generaal van ijzer en staal'; zie: A.D., *Welkom, Dame Hadewych!* (1), in: *Gudrun*, jg. 24, 1953, nr. 11-12, pp. 131-133; Voor de vooroorlogse voorgeschiedenis van deze viriele vrouwbeelden, zie: M. Van Ginderachter, 'Dragen en baren willen we' of 'We zijn zelf mans genoege'? De ambivalente verhouding tussen vrouwen en Vlaams-nationalisme tijdens het

- > Meisjes van de Dietse Meisjesbond 'Ik Dien' bij het graf van Verschaeve in 1955. [ADV.N, VFA 5786]

en -vrouwen waar het Verschaeve zelf betrof, nooit los van een patriarchale denktrant. De symbolische vader van de katholieke Vlaamse meisjesbeweging kwam in zowat ieder nummer van *Gudrun* ter sprake,⁸⁷ alsof er letterlijk geen woord

geschreven kon worden zonder diens zegen. Deze Verschaeve-manie mondde al in de eerste helft van de jaren 1950 uit in bezoekjes aan zijn graf. In 1955 zou een groepje meisjes onder aanvoering van Aleide Andries naar de begraafplaats van Solbad Hall trekken,⁸⁸ drie jaar nadat jeugdleidster Louiza Bouwens reeds in haar eentje het kerkhof had bezocht.

In *Gudrun* beschreef Bouwens onder het pseudoniem 'Vica' hoe "het wee van gans een volk" zich aan haar had gereveleerd, toen ze de grafkapel naderde. Die onmiddellijke sensatie van verbondenheid met álle Vlamingen leek onlosmakelijk samen te

interbellum, in: *Revue Belge de philologie et d'histoire*, nr. 80, 2002, pp. 531-561.

87 Zie o.a.: *Gudrun*. Uitgave van de Dietse Meisjesbond *Ik Dien*, jg. 24, 1952, nr. 1-2; N. Devroe-Puype, Figuren uit de meisjesbeweging. Julia Putman, in: *Gudrun*, jg. 24, 1952, nr. 3-4, pp. 43-46; M. Vanden Heuvel-Brughmans, De boodschap van Gabriëlla Van Caeneghem, in: *Gudrun*, jg. 24, 1952, nr. 5-6, pp. 65-68; A.D., Zeer eerwaarde Pater Stracke, S.J., in: *Gudrun*, jg. 24, 1952, nr. 7-8, pp. 76-79; A.D., E.H. Verschaeve, in: *Gudrun*, jg. 24, 1952, nr. 9-10, pp. 108-109; L. Wouters, Dagvaardig idealisme, in: *Gudrun*, jg. 25, 1953, nr. 1-2, pp. 4-10; Studiosus, In memoriam Cyriel Verschaeve, in: *Gudrun*, jg. 25, 1953, nr. 6-7-8, p. 78; *Gudrun*, 1954: Verschaeve-jaar, in: *Gudrun*, jg. 26, 1954, nr. 1, pp. 1-2; A. Andries, Welkom op het Verschaeve-Kamp!, in: *Gudrun*, jg. 26, 1954, nr. 3, pp. 87-88; *Gudrun*, jg. 26, 1954, nr. 4-5 (speciaal Verschaeve-nummer).

88 A., Bij Verschaeve's graf, in: *Gudrun*, jg. 27, 1955, nr. 4, p. 116.

hangen met de levende aanwezigheid van de Grote Dode.⁸⁹ Het had, aldus Bouwens, zelfs iets weggehad van een religieuze ervaring:

"Het is of je naar een altaar schrijdt waar Verschaeve je wacht - en zwijgt, zoals alleen Verschaeve zwijgen kon (...) Verschaeve zwijgt, maar de ziel van het volk spreekt in je, luid en dringend."

Dit sacrale gevoel van nationale eenheid, opgewekt door de levend-dode Verschaeve, leek alleen nog maar toe te nemen toen Bouwens het gastenboek doorbladerde en het priestergraf betrad: *"Fris gesierd met verse bloemen is het of de ziel van ons volk waakt over het leven van dit graf (...) ook nu nog zal Verschaeve (...) zijn volk bijstaan"*. Bouwens besloot haar sfeerverslag met een wervende boodschap aan haar lezeressen: *"Onze meisjes moeten naar dit graf gaan"*. En mijmerend voegde ze er nog een andere, radicalere wens aan toe, die zich in de symbolische werkelijkheid die ze in haar tekst had opgeroepen als vanzelf leek op te dringen: *"Onze jeugd moet Verschaeve terug naar Vlaanderen halen"*.⁹⁰

VERSCHAEVE EN DE BLAUWVOETVENDELS (1947-1956): EEN TWEEDEHANDS ICOON?

In het zog van de Zilvermewuwtjes ontstonden aan het eind van de jaren 1940 in Vlaanderen verschillende Vlaams-nationalistische jeugdgroepen met Groot-Nederlandse aspiraties als uithangbord. De initiatiefnemers waren doorgaans oud-leden van het Verdinaso, die buiten de collaboratie waren gebleven, of leden van dissidente groepen in het VNV. Het waren figuren die niet of slechts oppervlakkig met de repressie in aanraking waren gekomen en derhalve gauw weer de handen vrij hadden om zich te (her)organiseren.

Een spilfiguur in dit netwerk van periodieken, verenigingen en organisaties was de Gentse uitgever en oud-lid van de Dietsche Blauwvoetvendels Staf Vermeire (1926-1987). Van mei 1947 tot juli 1949 verscheen bij zijn uitgeverij Oranje-uitgaven het tijdschrift *Vive Le Gueux!* (*De Blauwvoet*, vanaf maart 1949), dat jongeren aanmaande voor *"het heil der Nederlanden"*⁹¹ te strijden en daarbij zowel Belgisch-loyalisme als Vlaams-Waals federalisme van de hand wees. Behalve Vermeire golden Jan Olsen en Staf Verrept als de drijvende krachten achter dit initiatief. Allen waren fervente bewonderaars van Joris Van Severen, die ideologisch de lijn van diens Verdinaso bleven

⁸⁹ Zie in dit verband ook: A. Stynen, 'Altars of the flemish movement': Tombstones and Rituals of Nation-Building, in: M. Dovic & J.K. Helgason (eds.), *Great Immortality. Studies on European Cultural Sainthood*, Leiden/Boston, 2008, p. 208; In dit overzichtsartikel over nationalistische grafhuldes in Vlaanderen wijst Stynen onder meer op het feit dat 'Visits to these graves were an emotional event, even a form of para-religious worship (...) an attempt to feel an eternal alliance between the living and the dead'.

⁹⁰ Zie ook: A., Bij Verschaeve's graf [...] p. 116; in het verslag van het groepsbezoek dat enkele jaren later plaatsvond, klonk een soortgelijk verlangen: 'Verschaeve, niet lang meer zult Ge rusten in de vreemde grond'.

⁹¹ Redactie, 'Ter verantwoording', in: *Vive Le Gueux!*, jg. 1, 1947, nr. 2, p. 34.

volgen (antiparlementair, solidaristisch). Dat bleek ook uit het meer beschouwelijke tijdschrift *Het Gulden Vlies*, dat deze Groot-Nederlanders tussen 1948 en 1949 publiceerden en dat in 1950 werd voortgezet als *Het Pennoen* (1950-1977).⁹²

Het was in deze context dat het Algemeen Diets Jeugdverbond (ADJV) zou ontstaan:⁹³ de in 1950 opgerichte jeugdvereniging die er in 1958 en 1959 mee voor zou zorgen dat Verschaeves graf definitief tot een schrijn van de radicale Vlaamse beweging uitgroeide. Dat laatste mag een onverwachte ontwikkeling worden genoemd. Wie immers de hierboven genoemde tijdschriften uit de periode vóór 1956 erop naslaat, zal vaststellen dat deze de kapelaan van Alveringem zo nu en dan wel met de nodige eerbied vermeldden, maar zeker nog niet zoveel gewicht toekenden als de Dietse jeugdbeweging in de tweede helft van de jaren 1950 zou doen.⁹⁴ Alsof Verschaeve eerst een tweedehands icoon was en vervolgens plotsklaps naar de eredivisie van Groot-Nederland werd gepromoveerd.

Olsen, Verrept en Vermeire lieten het zich graag aanleunen dat ze alle drie sterk gesympathiseerd hadden met of betrokken waren geweest bij Nederland Eén!, een van de dissidente groepen in het VNV, die 'in opstand' was gekomen tegen de door de Duitse bezetter opgelegde verwaarlozing van de Groot-Nederlandse gedachte – niet dus tegen het fascisme an sich.⁹⁵ Het leeuwendeel van het ledenbestand was afkomstig uit een door collaboratie getekend Vlaams-nationalistisch milieu, en Vermeire, Verrept en anderen zetten dit zogeheten 'Dietse verzet' in als argument om die collaboratie te

— 92 Voor een grondige contextualisering van de Dietse jeugdbeweging in de naoorlogse verering van Joris Van Severen en nawerking van Verdinaso-gedachtegoed, zie: Ba. De Wever, De schaduw van de leider. Joris Van Severen en het na-oorlogs Vlaams-nationalisme (1945-1970), in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, jg. 31, 2001, nr. 1-2, pp. 198-204.

93 Aanvankelijk heette deze Groot-Nederlandse jeugdvereniging het Jeugdverbond der Lage Landen, tot het in 1949 uiteenviel vanwege tweespalt tussen het Gentse Artevelde-vendel en het Antwerpse Sint-Arnout, dat zich afsplitste. Omdat die laatste groep zich de naam 'Jeugdverbond der Lage Landen' als vzw-naam had toegeëigend, richtte Vermeire het Algemeen Diets Jeugdverbond op; zie: M. Van Hoorbeek, *Oranjedassen 1944-1961. Geschiedenis van het Algemeen Diets Jeugdverbond*, Antwerpen, 1986, pp. 35-47.

94 Behalve het hierboven reeds genoemde verslag van de eerste Verschaeve-bedevaart in *Het Pennoen*, was de enige volwaardige bijdrage een bondige tekst die *De vendeljongen* in januari 1950 wijdde aan zijn overlijden en in het volgende nummer werd de kapelaan geëerd met een in het oog springende portretfoto; zie: I. Stalis, Cyriel Verschaeve, in: *De vendeljongen*, jg. 1, 1950, nr. 2, p. 3; L. Gottermann, Aan Cyriel Verschaeve, in: *De vendeljongen*, jg. 1, 1950, nr. 3, p. 3; Voorts werd Verschaeve nog terloops vermeld in een handvol artikels die hoofdzakelijk ergens anders over gingen: Testis, De kamp van de Dietse jongens en meisjes in Zuid Vlaanderen, in: *De Blauwvoet-Het Gulden Vlies*, jg. 2, 1949, nr. 2, p. 26; A. Van Steen, De Blauwvoet: wat was hij? Wat wordt hij?, in: *De Blauwvoet*, jg. 2, 1949, nr. 10, pp. 150, 152; J. Van Mechelen, Voor God en Dietsland!, in: *De Blauwvoet*, jg. 3, 1950, nr. 3, p. 43; H. Van Bennekom, Diets Jeugdverbond in Noord-Nederland, in: *De Blauwvoet*, jg. 3, 1950, nr. 3, p. 57; C. Verschaeve, Het gedicht der maand, in: *De vendeljongen*, jg. 1, 1950, nr. 8, p. 5.

95 Zie: Br. De Wever, Groot-Nederland als utopie en mythe, in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, nr. 3, 1998, p. 175.

^ Staf Vermeire, de oprichter en leider van het Algemeen Diets Jeugdverbond.
[ADV, VFA 1685]

zuiveren en voor te stellen als een onverdond idealistische daad. Zo luidde het in *Vive Le Gueux!*: "Ook in de meest diverse jeugdmiddens komt men stilaan tot het bewustzijn dat er nog een Vlaams-nationalistische jeugd - doordrongen van de Grootnederlandse gedachte - bestaat, die ten onrechte zwart werd gemaakt".⁹⁶ Om strategische redenen werden notoire boegbeelden van de Groot-Germaanse collaboratie in de eerste jaargangen van *Vive Le Gueux!*, *Het Gulden Vlies*, *De Blauwvoet* en *Het Pennoen* dan ook minder vaak en minder nadrukkelijk herdacht.⁹⁷

Nu had ook Verschaeve tijdens de bezetting deel uitgemaakt van een clandestiene Groot-Nederlandse groepering (het Diets Eedverbond), maar door zijn openlijk verkondigde Groot-Germaanse sympathieën en zijn goede betrekkingen met de DeVlag en de SS was de kapelaan voor deze Dietse ideologen toch een minder bruikbaar rolmodel dan de in 1940 omgekomen Van Severen of vooroorlogse kopstukken van de blauwvoeterie zoals Dوسفel en Van der Hallen. Zij werden in *De Blauwvoet* en *Het Pennoen* dan ook bij voortdurend bewierookt. Het is betekenisvol dat in 1954 - vijf jaar na het overlijden van de kapelaan - Staf Verrept (pseudoniem: I. Stalis) in het laatst genoemde periodiek meende "te moeten waarschuwen tegen het scheppen van een Verschaeve-mythe. Van Diets standpunt gezien hadden wij in onze nationale strijd mensen, die meer dan Verschaeve een sterk bastion zijn geweest van het onkreukbare heelnederlands nationalisme".⁹⁸

— 96 R. Westerduin, Waarheen met de nationalistische jongeren?, in: *Vive Le Geuex!*, nr. 3, 1947, p. 65; De auteur vervolgde al even veelzeggend: 'Hier ook is eenieder het met ons eens om te zeggen dat de Grootnederlands gezinde jongeren niet effectief gecollaboreerd, laat staan verraden hebben' Conform het typische, hierboven reeds gekenschetste narratief kon zo het zwaartepunt verschoven worden naar de repressie: 'Intussen is deze jeugd bijna drie jaar lang uit alle kringen geweerd, somtijds gestraft en heel dikwijls moreel en stoffelijk geknakt.'

97 In een artikel schreef oud-ADJV'er Luc Pauwels dat het 'precies Staf Vermeire [was] die ongenadig alle "oorlogs"-invloeden uit zijn jeugdbeweging uitsneed. Wat van verre of van dicht naar "fascisme" zweemde, naar Derde Rijk-restanten, werd uitgebannen: symbolen, gedachten en personen'; zie: L. Pauwels, Staf Vermeire en het ADJV, in: *ADJV-schriften*, nr. 1, 2007, p. 11; Nochtans zou Vermeire eind jaren 1950 een kasteeltje in Wakken herdopen in 'Huize Verschaeve', zie: M. Cailliau, *Staf Vermeire 1926-1987. Diets jeugdleader en rebel*, Turnhout, 1988, p. 19; Zie voorts over deze problematiek: M. Van Hoorebeeck, *Oranje dassen [...]*, pp. 68-69; In deze (schijnbare) distantiëring van de 'verduitsste' collaboratie verschildte het ADJV overigens duidelijk van het Antwerpse Sint-Arnoutsvendel, dat in 1949 had gebroken met de jeugdverenigingen van Vermeire en co, en dat blijkens zijn gestencilde tijdschrift *Kamp!* wél min of meer voluit dweept met kopstukken van de collaboratie, niet in de laatste plaats met Verschaeve (7 vermeldingen in de eerste twee jaargangen) en diens Groot-Germaanse collaboratie. Zo werd in 1950 in het vijfde nummer een fragment uit diens *In 't verre land vreeselijk alleen* afgedrukt waarin de kapelaan andermaal zijn liefde voor de Germaanse cultuur verwoordde en daarbij Hitler citeerde; zie: C. Verschaeve, Stormers "ter waarheid" (vervolg), in: *Kamp! Maandelijks orgaan van het Jeugdenvdel Sint-Arnoutsvendel*, jg. 1, 1951, nr. 5; In 1954 bezocht een van de leden in naam van het vendel Verschaeves graf, zie: Anoniem, Mededeling, in: *Kamp! Maandblad van jeugdenvdel Sint-Arnout*, jg. 4, 1954, nr. 6.

98 I.S., Boekbespreking, in: *Het Pennoen*, jg. 5, 1954, nr. 8, p. 7.

Maar toen halverwege de jaren 1950 een andere jeugdleider op de voorgrond trad binnen de tot op dat moment vooral door Vermeire gepatroneerde Dietse jeugdbeweging, werd Verschaeve opeens tot de peetvader van de naoorlogse 'Groot-Nederlandse' jeugd gebombardeerd. Die jeugdleider heette Jaak De Meester en koesterde zoals nog zal blijken weinig reserves ten aanzien van het Vlaamse collaboratieverleden. Hij zou zich in de loop van het decennium opwerpen als de meest bedrijvige "geestenbezweerder" in de dodencultus rond Verschaeve.

^ Jaak De Meester, die de motor was achter de eerste grote
Verschaeve-bedevoarten. [ADV, VFAL 1374]

DEEL 3: 'HIJ LEEFT VERDER IN HET BLAUWVOETJEUGDVERBOND!' DE BEDEVAARTEN VAN 1958 EN 1959

"Ik wil er niet psycho-analytisch op ingaan, maar Verschaeve was eigenlijk wat zijn persoonlijke aanleg betreft, een ietwat klein man, een ietwat zwak man met een toch al een beetje zwakke stem. Hij was helemaal niet de held, de heroïsche man. Hij was geen held maar ook ondermeer [sic] door zijn katholicisme had hij een zekere verering voor de heldhaftige heiligheid zou ik zeggen, ook voor andere heldhaftigheid, voor de sterke jongeman, de Dinaso-soldaat, voor de officier, voor Van Severen."⁹⁹

29 april 1978. In de Kortrijkse afdeling van de Katholieke Universiteit van Leuven vindt het eerste colloquium plaats van het Jozef Lootensfonds, een vereniging die zich tot doel heeft gesteld om Verschaeves leven en werk voor het eerst op een kritische, wetenschappelijk verantwoorde manier te bestuderen. Het is een mentaliteitsshift die tijd vergt, maar de bijeenkomst in Kortrijk gaat alvast de goede kant op. Zeker het referaat van Piet Couttenier over de 'sociologische context' van Verschaeve en diens "*barokke drang' naar het heroïsche*" biedt een heldere analyse van hoe de kapelaan zijn toevlucht nam tot een "*idealisering van een boventijdelijke elitaire stand van helden*" en daarmee een "*gevaarlijke houding voorbereidde voor onvoorwaardelijke onderwerping aan een collectieve gedachte en een van God gegeven leider*".¹⁰⁰ Intuïtiever, maar minstens even 'ontheroïserend' is de hierboven als motto bij dit derde deel afgedrukte opmerking, die volgt in de groepsdiscussie na Coutteniers referaat. Verschaeve wordt door deze spreker bijna letterlijk neergezet als een iel mannetje dat zich uit compensatiedrang een bovenmenselijk, heldhaftig leven droomde! De opmerking wekt des te meer verbazing omdat ze uit de mond komt van Jaak Leopold De Meester (1926-1999), van 1970 tot 1979 hoofdredacteur van het door het Jozef Lootensfonds uitgegeven tijdschrift *Verschaeviana*, maar ook organisator van de eerste twee grote bedevaarten naar Solbad Hall in 1958 en 1959.

JAAK DE MEESTER, VERSCHAEVE-VEREERDER EN VLAAMS-DIETSE UTOPIST

Schril is dan het contrast met een stuk dat de 29-jarige De Meester had laten publiceren in *Gudrun*, waarin hij de kapelaan de ons intussen bekende messianistische trekken toedichtte: "*Verschaeve, sterf maar en geraak maar wat vergeten, maar, als de zon na een zwarte nacht, rijst Gij eenmaal weer op*". Net zoals bij de hierboven geciteerde 'Ik Dien'-leidster leek Verschaeves wederopstanding logisch uit te monden in een al even vertrouwd klinkend visioen: "*Eens komt de dag dat Gij in triomf naar uw Vlaanderen zult gedragen worden*".¹⁰¹ Eenendertig jaar voor het eerste Verschaeviana-colloquium leek De Meester nog vervuld van een haast religieuze adoratie van zijn beroemde gouw-

— 99 In: *Gedachtenwisseling volgend op het referaat "Sociologische context van Verschaeve en zijn "barokke" drang naar het heroïsche*, in: R. Vanlandschoot (red.), *Verschaeviana: Verschaeve en de barok*, Brugge, 1979, p. 96.

100 J.P. Couttenier, *Sociologische context van Verschaeve en zijn "barokke" drang naar het heroïsche*, in: R. Vanlandschoot (red.), *Verschaeviana: Verschaeve en de barok*, Brugge, 1979, pp. 90, 92.

101 J. De Meester, *De dichter-denker*, in: *Gudrun*, jg. 26, 1954, nr. 4-5, p. 125.

genoot. Hoe valt die veranderde toon op de Lootensfonds-bijeenkomst in 1979 dan te verklaren? Voortschrijdend inzicht? Accommodatie aan een nieuw, academisch regime in de herinneringscultuur omtrent Verschaeve? Of was De Meester misschien nooit zó absoluut en kritiekloos in zijn aanbedding geweest als sommige van zijn uitspraken hadden gesuggereerd? Misschien wist deze docent Nederlandse letterkunde aan de universiteit van Freiburg vooral heel goed hoe retoriek werkte en wat hij wanneer en tegen wie over de kapelaan moest zeggen. Zoals nog zal blijken, zat er iets van een poppenspeler in De Meester. En in het poppenkasttheater dat de herinneringscultus van Verschaeve was, kon hij zijn buiksprekerstalent helemaal uitleven.¹⁰²

Al even hagiografisch getoonzet was de bijdrage die De Meester in 1952 had geschreven voor het Verschaeve-nummer van het katholieke Leuvense studentenblad *Ons Leven*, het was vermoedelijk een van zijn eerste publicaties over de kapelaan van Alveringem. Het discours sloot naadloos aan bij dat van Vansina en de kring rond Martha Vande Walle: "*Hij [Verschaeve] is zelfs een schitterende incarnatie van de Vlaamse volksziel*".¹⁰³ De Leuvense geschiedenisstudent, die in 1952-1953 hoofdredacteur was van *Ons Leven*, was dan ook goed bekend met beide vrienden en bewonderaars van Verschaeve. In de aanloop naar het nummer van november 1952 had hij hen uitvoerig geïnterviewd,¹⁰⁴ en Vande Walle zou hij de daaropvolgende jaren nog assisteren met de uitgave van verschillende boeken over de West-Vlaamse priester-dichter, waaronder het zevende deel van diens verzameld werk.

Het is overigens opvallend hoe voor Verschaeve dat academiejaar aantoonbaar meer plaats werd uitgespaard in het tijdschrift van het Katholiek Vlaams Hoogstudentenverbond (KVHV) dan in de voorgaande jaargangen.¹⁰⁵ De Meester moet er op dat moment al van overtuigd zijn geweest dat Verschaeve het perfecte pars pro

¹⁰² Het archief van Jaak De Meester, dat berust in het ADVN, bevat weinig informatie over diens periode als hoofdredacteur bij *Verschaeviana*. Op grond van zijn inleidende teksten in deze tijdschriften kan evenwel worden gesteld dat De Meester niet fundamenteel brak met zijn oude, verheerlijkende discours over Verschaeve. Hoewel de hoofdredacteur drukte op het streefdoel van *Verschaeviana* om 'een zuiver wetenschappelijk standpunt' in te nemen, meende hij zijn betoog kracht bij te zetten door te wijzen op de 'ware grootheid van Verschaeve' en de noodzaak om 'opnieuw de ene en hele Verschaeve te brengen'. Dat De Meester ondanks zijn 'werdegang' van propagandist tot wetenschapper nooit afstand nam van de sfeer van verafgoding waarin hij zo lang ceremonie-'meester' was geweest, blijkt ook uit het feit dat het ook nu via zijn contacten met Martha Vande Walle en Dirk Vansina – lange tijd Verschaeves belangrijkste promotors – was dat hij bij het Lootensfonds betrokken was geraakt; zie: J. De Meester, *De Verschaeviana. Een woord vooraf*, in: J.L. De Meester (red.), *Verschaeviana, deel 1, aflevering 1*, pp. 11, 13.

¹⁰³ J. De Meester, Bij deze Verschaeve-bladzijden, in: *Ons Leven. Studentenblad te Leuven*, jg. 64, 1952-1953, nr. 2, p. 37.

¹⁰⁴ Zie: J. De Meester, Gesprekken over Verschaeve, in: *Ons Leven*, jg. 64, 1952-1953, nr. 2, pp. 39-44.

¹⁰⁵ In de jaargangen van 1949-1950 tot 1952-1953 – de eerste jaren waarin het KVHV een radicaal Vlaams-nationalistische vereniging werd – wordt Verschaeve wel eens vermeld in historische bijdragen, maar vooralsnog staat hij nooit echt centraal.

toto was voor zijn eigen ideeën over hoe Vlaanderens toekomst eruit zou moeten zien. Het ontbrak de jongeman niet aan grootse plannen.

Jaak De Meester behoorde tot de derde naoorlogse studentengeneratie die van het KVHV opnieuw een radicale Vlaams-nationalistische studentenbeweging wilde maken,¹⁰⁶ en zijn bijdragen aan *Ons Leven* zaten helemaal in die sfeer. Onder het pseudoniem 'J. van 't Park' fulmineerde de geschiedenisstudent onder meer tegen de CVP die "regeert dankzij Vlaanderen dat amnestie eist" maar zich bar weinig aan deze kwestie gelegen liet liggen, tegen de 'Walen', die volgens hem als vanouds een voorkeursbehandeling genoten, en tegen het "meesterstuk van 1830", dat hoognodig aan een federalisering toe was.¹⁰⁷ Het behoorlijk gepeperde Vlaams-nationalisme werd door De Meester nog extra gekruid met een handvol Groot-Nederland, dat hij als een gemeenschappelijke culturele basis beschouwde waarvan elke Vlaming zich goed bewust moest zijn, wilde hij die naam waardig zijn. De auteur droomde van een taal-nationalistische eenheid van de Lage Landen binnen een

106 Zie: L. Vos, *De politieke kleur van jonge generaties*, in: R. Van Doorslaer e.a. (red.), *Herfsttij van de 20ste eeuw. Extreem-rechts in Vlaanderen 1920-1990*, Leuven, 1992, p. 33.

107 J. van 't Park, *Uit het dagboek van een flamingant*, in: *Ons Leven*, jg. 64, 1952-1953, nr. 1, pp. 18-19.

- > Jaak De Meester aan het woord in de academische zitting tijdens de Verschaeve-bedeavaart van 1958. [ADV, VFAL 977]

Europees volksgeheel;¹⁰⁸ een nationaal ideaal dat de jongeman naar beproefd Diets recept combineerde met een diepgeworteld wantrouwen in de democratie. Vier jaar na zijn medewerking aan *Ons Leven* betoogde De Meester, die naar eigen zeggen tijdens de bezetting lid was geweest van Jong-Dinaso en de Nationaal-Socialistische Jeugd Vlaanderen (NSJV),¹⁰⁹ in het tijdschrift *Dietsland Europa* van Karel Dillen dat de “extreemrechtse” koers van het Vlaams-nationalisme in de jaren 1930 een “normale evolutie” was geweest die voortzetting verdiende. Hij schaarde zich volmondig achter dit mens- en maatschappijbeeld, waarin een “volksverbonden cultuur” werd verkozen boven “vervlakkend (...) internationalisme” en “aristocratie boven ‘de opstand der horden’”.¹¹⁰ Dé manier om deze idealen alsnog te verwezenlijken, aldus De Meester, was niet alleen gelegen in het tot leven wekken van een Vlaamse fascist met Groot-Nederlandse aspiraties, maar ook in een even principiële als tuchtvolle jeugdbeweging.¹¹¹ Misschien zou het zelfs mogelijk blijken om beide te combineren.

Rotsvast gelovende dat een idealistische, in de Dietse traditie gedrilde jeugd de voorafspiegeling kon betekenen van een grootscheepse culturele omwenteling, had Jaak De Meester zich al kort na de oorlog aangesloten bij de Diets-nationalistische mini-vereniging Jeugdgeuzenstorm. In Leuven had hij vervolgens zelf het Sint-Gerolfvendel opgericht. Het waren nogal lokale initiatieven, terwijl De Meester barstte van de ambitie. Hij was dan ook voortdurend aan het netwerken in de hoop zijn invloed te vergroten. In september 1948 schreef de leider van het Sint-Gerolfvendel een brief aan Staf Vermeire, waarin hij de gangmaker van *Vive Le Gueux!* en *Het gulden vlies* zijn medewerking aan diens tijdschriften aanbood.¹¹² De twee begonnen al gauw samen met Staf Verrept, Jan Olsen en anderen te ijveren voor een Groot-Nederlandse jeugdbeweging met afdelingen over heel Vlaanderen. Na een grillige voorgeschiedenis met veel ideologische twisten, afscheuringen en fusies, ontstond in 1951 het Algemeen Diets Jeugdverbond. De Meester, inmiddels leraar geschiedenis in Halle, zou als de

108 Zie: J. De Meester, Voorwoord, in: *Ons Leven*, jg. 64, 1952-1953, nr. 1., p. 2: ‘ons standpunt is steeds het Vlaamse (en we zien Vlaanderen als een wezenlijk deel van het Nederlandse volk dat weer een wezenlijk deel is van de Europese cultuur)’; J. De Meester, De culturele en nationale betekenis van Benelux, in: *Ons Leven*, jg. 64, 1952-1953, nr. 5, pp. 132-133.

109 R. Nauwelaerts, In de leer bij Jaak de Meester. Gesprekken met een verbondsleider, in: *ADJV-Schriften*, nr. 20, 2012, p. 6; Brief van J. De Meester aan L. Poppe, 27 september 1958 [D1944(1/2)]; als lid van de Brugse Blauwvoetvendels moet De Meester Verschaeves optreden in Roeselare op 23 april 1944 hebben bijgewoond. Hij zou de rede die de kapelaan die dag gaf (‘Trouw aan Rodenbach’) later opnemen in diens verzameld werk (VW VII, pp. 342-343); zie: R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve [...]*, p. 383.

110 J.L. De Meester, Tweede straat rechts of der Weg zurück, in: *Dietsland-Europa*, jg. 1, 1956, nr. 4/5, p. 19.

111 Zie in dit verband: J.L. De Meester, *Jeugdbeweging en opvoeding tot idealisme*, Antwerpen, 1957; In dit opstel presenteerde De Meester een idealistische jeugdbeweging als antidotum voor het wild om zich heen grijpende materialisme van de moderne wereld. Nationalisme was in dat opzicht vooral een uitermate geschikt middel om de jeugd nieuw waardenbesef bij te brengen. De Meester besloot zijn pleidooi met een citaat van Verschaeve: ‘Zo leeft men gloedvol, zo kan men lachend sterven’.

112 Brief van J. De Meester aan S. Vermeire, 21 september 1948 [BE ADVN AC438, D1936].

secretaris van deze vereniging functioneren. In 1956 werd hij bovendien benoemd tot “Hoofddienstleider inhoud”.¹¹³

Het is opmerkelijk hoe Verschaeve vanaf dat moment vrijwel vanuit het niets naar voren kwam als een van de rolmodellen van de vereniging. Waar de kapelaan van Alveringem in de voorgaande jaren nog grotendeels afwezig was geweest in de ADJV-werking, werd hij in december 1956 de figuur van de maand; in Antwerpen werd een Verschaeve-vendel opgericht en het aantal vermeldingen van zijn naam in *De Blauwvoet* steeg spectaculair.¹¹⁴ In een soort algemene programmaverklaring van het ‘nieuwe’ Blauwvoetjeugdverbond verwees De Meester naar “*Onze leermeesters Rodenbach, Dösfel, Van der Hallen en Verschaeve*”.¹¹⁵ Het is al even opmerkelijk dat dit alles geen enkele weerstand scheen op te wekken bij De Meesters medewerkers en zelfverklaarde erfgenamen van het “*Dietse verzet*”. Enkele jaren eerder had Verrept in *Het Pennoen* zoals gezegd nog reserves geuit over Verschaeves collaboratieverleden, maar dergelijke bezwaren verdwenen nu als sneeuw voor de alpenzon.

‘EEN PRESTIGE-KWESTIE VOOR HET BLAUWVOETJEUGDVERBOND’:

DE BEDEVAART VAN 1958

Overall waar De Meester kwam, volgde Verschaeve als zijn schaduw. Na het Katholieke Vlaamse Hoogstudentenverbond was het ADJV/BJV aan de beurt. De bedevaart naar Solbad Hall op 25 juli 1958, voorafgegaan door een zeven dagen durend jongerenkamp, moest niet alleen het persoonlijke aanzien van Jaak De Meester als Verschaevekenner ten goede komen, maar ook – en niet in de laatste plaats – dat van het Blauwvoetjeugdverbond, dat een bijzonder turbulente periode kende. 1957, één jaar voor de Verschaeve-optocht van de kortgebroekte vendeljongens door Solbad Hall, was voor de Groot-Nederlandse jeugdvereniging een stormachtig jaar vol verandering. Niet alleen werd de vereniging herdoopt in Blauwvoetjeugdverbond,¹¹⁶ haar *founding father* Staf Vermeire liet ook weten aan De Meester dat hij wilde aftreden als verbonds-

113 Zie o.a.: P. van Windekens, Het ADJV-archief in het ADVN, in: *ADJV-Schriften*, nr. 14, 2011, pp. 5-22; R. Nauwelaerts, In de leer bij Jaak de Meester. Gesprekken met een verbondsleider, in: *ADJV-Schriften*, nr. 20, 2012, pp. 4-14; Met betrekking tot De Meester in het bijzonder en het ADJV in het algemeen heeft Peter van Windekens al waardevol werk geleverd door de inventarisatie van het omvangrijke archief, zie o.a. nummers 29 tot 36 van de *ADJV-Schriften*.

114 Zie: *Dienstblad der ADJV-Blauwvoetvendels*, nr. 71, 1956, p. 2; *Dienstblad der ADJV-Blauwvoetvendels*, nr. 76, 1956, p. 1; *De Blauwvoet*, jg. 8, 1956-1957, nr. 6, pp. 123, 127, 129, 135; *De Blauwvoet*, jg. 8, 1957, nr. 4, p. 59; in de jaargangen van de ADJV-dienstbladen vóór 1956 wordt Verschaeve, in tegenstelling tot Van der Hallen en Rodenbach, niet genoemd.

115 J.L. De Meester, Jeugd en politiek, in: *De Blauwvoet*, jg. 8, 1956-1957, nr. 6, p. 123.

116 Aanleiding voor deze naamsverandering vormde een fusie met de Katholieke Jeugdscharen Jong Vlaanderen en die tekenden bezwaar aan tegen het al te gauw met ‘Duits’ verwarbare ‘Diets’ in de naam ADJV. Aangezien Albrecht Rodenbach door alle partijen als vader van de jeugdbeweging en rolmodel werd erkend, diende de blauwvoet, die door Rodenbach grote symboolwaarde had verworven, zich aan als een gepast alternatief; zie: M. Van Hoorebeeck, *Oranjedassen 1944-1961. Geschiedenis van het Algemeen Diets Jeugdverbond*, Antwerpen, 1986, p. 115; R. Nauwelaerts & M. Cailliau, *Een tegenstand van weinigen... ‘Oranje Dassen’ doorgeleucht*, Ieper, 2018, p. 57.

leider – onder meer vanwege de vijandelijkheid jegens hem die hij bij verschillende medewerkers ervoer.¹¹⁷ In weerwil van Vermeires ongenoegen wist De Meester hem te overtuigen om zich enkele maanden later, op de verbondsraad van 8 september 1957, te laten verkiezen als eerste verbondsleider van het Blauwvoetjeugdverbond. Maar de sluimerende onvrede met Vermeires leiderschap kwam toen onvermijdelijk aan de oppervlakte. Zowel de Gentse afdeling als de Brugse verzetten zich tegen zijn herverkiezing als verbondsleider. De leiding van het West-Vlaamse afdeling, die in deze voortzetting van Vermeires hegemonie de inmenging van De Meester vermoedde, dreigde er zelfs mee zich af te scheuren van het BJV.¹¹⁸ Tot overmaat van ramp brak rond dezelfde tijd muiterij uit in de Antwerpse afdeling van het Blauwvoetjeugdverbond: enkele jongens weigerden nog langer het gezag van vendelleider Robrecht Hulstaert te erkennen. De Meester en Vermeire spendeerden meerdere noodmeetings en heelder correspondenties aan het herstellen van de orde.¹¹⁹ Toen die laatste in volle aanloop naar de bedevaart van 1958 alsnog ontslag nam als verbondsleider – hij voelde zich “*een alleenlopende zondebok voor de fouten en verantwoordelijkheden van iedereen*”¹²⁰ – en De Meester hem noodgedwongen opvolgde, werd de situatie er alleen maar neteliger op.

Kortom, de onderlinge verbondenheid binnen het Jeugdverbond bleek eind jaren 1950 ver te zoeken. In een voor de Vlaamse beweging sowieso al lastige naoorlogse periode maakte dat de Groot-Nederlandse jeugdvereniging nogal kwetsbaar. Om zijn reputatie hoog te houden voor de buitenwereld én zijn geloofwaardigheid tegenover de eigen leden op te krikken, kon het Blauwvoetjeugdverbond een even symbolische als groots opgezette publiciteitsactie zoals de bedevaart naar Solbad Hall maar al te goed gebruiken. Of zoals De Meester schreef aan Vermeire: “*De Verschaeve-hulde moet slagen. Het is een prestige-kwestie voor het Blauwvoetjeugdverbond*”.¹²¹

Maar die nogal eigengereide agenda mocht er voorlopig niet te dik bovenop liggen. De Meester achtte het dan ook noodzakelijk om een ‘beschermcomité’ met een aantal coryfeeën van de Vlaamse beweging op te richten: “*Om (...) voor de buitenwereld niet alleen te staan, om de zaak meer prestige te schenken en om aldus het vertrouwen van de Vlamingen te winnen*”, zoals hij schreef aan Martha Vande Walle, die hem als initiatiefnemer van de vorige bedevaarten actief hielp met de organisatie van het hele gebeuren. Om dezelfde strategische redenen, zo lichtte De Meester toe, liet hij in de

117 Brief van S. Vermeire aan J. De Meester, 26 juli 1957 [BE ADVN AC438, D1939(1)].

118 Brief van J. De Meester aan M. Vandemoortel, 18 september 1957; brief van S. Vermeire aan M. Vandemoortel, 25 september 1957; brief van J. De Meester aan J. Broes, 8 oktober 1957; brief van J. Broes aan J. De Meester, oktober 1957 [BE ADVN AC438, D1939(1)].

119 Brief van K. van de Voorde aan S. Vermeire, 26 september 1957; Brief van K. De Smet aan S. Vermeire, 26 september 1957 [BE ADVN AC438, D1939(1)]; Brief van A. Wijckmans aan J. De Meester, 24 juni 1958; Brief van J. De Meester aan A. Wijckmans, 4 juli 1958 [BE ADVN AC438, D1939(2)].

120 Brief van S. Vermeire aan J. De Meester, 28 maart 1958 [BE ADVN AC438, D1939(2)].

121 Brief van J. De Meester aan S. Vermeire, 24 maart 1958 [BE ADVN AC438, D1939(1)].

> Vlnr. Hermine Erhart, Jaak De Meester, Pim Persyn en Martha Vande Walle tijdens de Verschaeve-bedevaart van 1958. Erhart, de verpleegster die Verschaeve verzorgde in de maanden voor zijn dood, was net zoals Vande Walle actief betrokken bij de voorbereidingen van de hulde. [ADV N, VFAL 937]

uitnodiging doorschemeren dat de Verschaeve-hulde “door geen enkele vereniging” georganiseerd werd: “Dit is best zo, omdat wij ons dan beter tot alle Vlamingen kunnen wenden”.¹²²

Gevraagd werden oude intimi en bewonderaars van Verschaeve (o.a. Leo van den Auweele, Hermine Lootens, pater Valeer vanden Bussche, Dirk Vansina), verschillende grote namen uit de collaborerende Vlaamse beweging (o.a. pater Julius Callewaert, Angela Tysmans, Filip De Pillecyn, pater Desiderius Stracke) én ook twee Vlaamsgezinde CVP-senatoren met een collaboratieverleden (Victor Leemans, die in de Militärverwaltung als commissaris-generaal aan het ministerie van Economie fungeerde en een overtuigd voorstander was van het nationaalsocialisme, en Jozef Custers, die tijdens de bezetting aangesteld werd als commissaris-generaal voor wederopbouw).¹²³ Allen zegden toe. Gedreven als hij was om van de Verschaeve-hulde een grootse reünie van de Vlaamse beweging te maken waarbij het Blauwvoetjeugdverbond in het middelpunt van de aandacht zou staan, probeerde De Meester bovendien zoveel mogelijk radicale Vlaamsgezinde verenigingen en andere instanties warm te maken voor de bedevaart. Onder andere het Davidsfonds, de Brusselse afdeling van de Vereniging voor Oud-Strijders (VOS), het Antwerpse Sint-Maartensfonds (SMF) en – weinig verwonderlijk – Aleide Andries’ ‘Ik Dien’ reageerden positief op zijn schrijven.¹²⁴ Om diezelfde reden had hij ook Jozef Van Overstraeten, voorzitter van de Vlaamse Toeristenbond (VTB), gevraagd om toe te treden tot het beschermcomité; de verbondsleider hoopte

— 122 Brief van J. De Meester aan M. Vande Walle, 10 juni 1958 [BE ADVN AC438, D1944 (3)].

123 D. Luyten, Leemans, Victor, in: [www.nevb.be \[https://nevb.be/wiki/Leemans,_Victor_L.\]](https://nevb.be/wiki/Leemans,_Victor_L.); J.M. Lermyte & G. Durnez, Custers, Jos (eigenlijk Jozef) L., in: [www.nevb.be \[https://nevb.be/wiki/Custers,_Jos_\(eigenlijk_Jozef\)_L.\]](https://nevb.be/wiki/Custers,_Jos_(eigenlijk_Jozef)_L.)

124 Zie: Programma Verschaeve-hulde te Solbad Hall 1958 [BE ADVN AC AC438, D1944 (3)]. Brief van A. Goeyens aan J.L. De Meester, 2 juli 1958; Brief van A. Andries aan J.L. De Meester, 1 juli 1958 [BE ADVN AC438, D1944 (3)]

stiekem immers dat deze “dan meer dan tot heden het geval was, de V.T.B. wellicht zal inzetten voor de Verschaeve-hulde”.¹²⁵ Met succes, Van Overstraeten beloofde zijn medewerking.¹²⁶ Toen De Meester ook nog aankondigingen liet verschijnen in invloedrijke Vlaamsgezinde media zoals *De Gazet van Antwerpen*,¹²⁷ waren de laatste voorbereidingen getroffen. Twee weken voor de dag van de herdenking schreef een opgewonden De Meester aan een BJV-lid: “De Verschaeve-hulde wordt machtig, machtiger dan ik ooit had durven dromen”.¹²⁸

25 JULI 1958: DE VERSCHAEVE-HULDE ALS RITUELE PRAKTIJK

Als De Meester in zijn encensering van de gebeurtenissen iets weg had van een regisseur, dan zou je de hulde zelf een tot in de puntjes georkestreerde theaterperformance kunnen noemen. Het begon al met het decor: De Meester had vooraf van de burgemeester toestemming gekregen om het Tirolse stadje met leeuwenvlaggen te versieren,¹²⁹ waardoor het leek alsof Solbad Hall voor één dag “een klein stukje Vlaanderen” was, zoals een van de aanwezige Ik Dien-leidsters het nadien in *Gudrun* zou verwoorden.¹³⁰ Nationalistische dodencultussen vertonen wel vaker tekenen van een onderhuidse territoriumzucht¹³¹ en kennelijk gold dat ook voor een bijeenkomst van Vlamingen in de Oostenrijkse bergen. Over een bedevaart in 1971 was te lezen: “Over vele drankgelegenheden verspreid, weerklonken onze Vlaamse liederen. Het was als een soort invasie in Solbad Hall”.¹³²

De Verschaeve-hulde moest behalve in ruimtelijk ook in temporeel opzicht de illusie van een herboren Vlaamse natie tot stand brengen. Het dagprogramma liet een grote continuïteit zien met de heldenherdenkingen zoals die al sinds jaar en dag door Vlaamse bewegers werden georganiseerd:¹³³ eerst een herdenkingsmis (in dit geval aangekondigd door “plechtig klokkengelui”,¹³⁴ wat eveneens bijdroeg aan de constructie van een andere, symbolische werkelijkheid), vervolgens een plechtigheid bij het graf en in de namiddag een academische zitting.¹³⁵

125 Brief van J. De Meester aan M. Vande Walle, 10 juni 1958 [BE ADVN AC438, D1944 (3)].

126 Brief van J. Van Overstraeten aan J.L. De Meester, 19 juni 1958 [BE ADVN AC438, D1944 (3)].

127 Zie: *Gazet van Antwerpen*, 8 juli 1958.

128 Brief van J.L. De Meester aan anonymus [‘Vaandrig’], 8 juli 1958 [BE ADVN AC438, D1944 (3)].

129 Brief van P. Steuperaert aan W. Aers, 8 juli 1958 [BE ADVN AC438, D1944 (3)].

130 L. Wouters, Verschaeve-herdenking te Solbad Hall, in: *Gudrun*, jg. 30, 1958, nr. 3, p. 75.

131 Zie: B. Bevernage & K. Aerts, *Haunting pasts* [...], p. 404.

132 Vierde Bedevaart van Broederband, verslag 21 juli 1971 [BE ADVN AC173, D474].

133 Zie: A. Stynten, ‘Altars of the Flemish Movement’ [...], p. 210.

134 Brief van J.L. De Meester aan M. vande Walle, 7 juli 1958 [BE ADVN AC438, D1944 (3)].

135 Zie: Programma Verschaeve-hulde te Solbad Hall 1958 [BE ADVN AC438, D1944 (3)].

Rechts en links: De vendeljongens spanden zich in om van de optocht een indrukwekkende vertoning te maken. [Privécollectie Maurits Cailliau & ADVN, VFAL 1119]

Onder rechts: Bij het graf van Verschaeve werden enkele redevoeringen ten beste gegeven voor een aandachtig toehorend publiek. [ADVN, 967]

Er valt iets voor te zeggen dat de hulde tot op zekere hoogte was vormgegeven als een collectief ritueel dat Verschaeves symbolische herrijzenis moest genereren. Zo waren er die dag verschillende sprekers die citaten uit zijn werk in het rond strooiden. Verschaeves eigen regels leken zo een sleutel tot diens eeuwige leven, als werd de nog levende volksgenoot die ze voorlas een ogenblik lang bezeten door de geest van de kapelaan. Of zoals De Meester in een voor de pers bestemd verslag zou opmerken over de met citaten doorspekte rede van de West-Vlaamse priester Elias Dupon: "*Aldus was Vershaeve als het ware zelf aan het woord*".¹³⁶ De suggestie van diens blijvende

— 136 J. De Meester, De Vershaeve-hulde te Solbad Hall (Tirol) [BE ADVN AC438, D1944 (3)].

^ Bij de hulde van 25 juli 1958 werd de muur van de dekenij van Solbad Hall opgeluisterd met een bronzen gedenkplaat: 'Hier stierf 8 november 1949 Cyriel Vershaeve, Vlaming'. [ADVN, VFAL 452]

aanwezigheid onder de levenden zat soms in details: zo werd de academische zitting afgewisseld met intermezzi door een klassiek kwartet dat – daar had De Meester op aangedrongen – werk van Beethoven ten gehore bracht.¹³⁷ Het was een duidelijke vingerwijzing naar Verschaeves voorliefde voor de Duitse componist, alsook naar de recensenten die de priester-dichter bij het verschijnen van zijn *Zeesymfonieën* tot een Vlaamse Beethoven hadden uitgeroepen.¹³⁸ De tijdloosheid van de kapelaan werd die dag zelfs gesuggereerd door de muzikale omlijsting van het geheel.

Een van de theatrale hoogtepunten van dit wederopstandingsritueel was ongetwijfeld de inhuldiging van een gedenkplaat aan de muur van de dekenij, waar Verschaeve was overleden. Vanaf dat moment trad het Blauwvoetjeugdverbond nadrukkelijk in de voorgrond. Enkele vendeljongens onthulden het eenvoudige, in brons gegoten opschrift “*Hier stierf 8 november 1949 Cyriel Verschaeve - Vlaming*”, en toen de bedevaarders vervolgens naar het kerkhof van Solbad Hall trokken, waren het opnieuw de jongeren die, aangemoedigd door het gejuich en handgeklap van de lokale bevolking, de show stalen. De meisjes droegen bloemenkransen en waren uitgedost in wijde geruite rokken en witte bloesjes (teken van zuiverheid). De jongens – met hun korte zwarte broeken, glimmende koppelriemen en groene hemden al even onberispelijk geüniformeerd – speelden marsliederen en lieten de leeuwenvlag wapperen. De hele vertoning was het resultaat van nauwgezette voorbereidingen (er waren uitvoerige rondzendingbrieven en speciale oefenkampen voorafgegaan aan de bedevaart),¹³⁹ en viriele retoriek in de zuiverste zin van het woord. In het licht van de tweespalt die het Blauwvoetjeugdverbond haast onafgebroken teisterde, suggereerde het ritmische, eendrachtige optreden van de vendels immers een eenheid die er niet was.

Het handige voor De Meester en zijn jeugdvereniging was dat die markante aanwezigheid van de paraderende Blauwvoetvendels niet zo gauw als een publiciteitsstunt zou worden geïnterpreteerd; hun performance leek immers perfect te passen in de patronen waaraan ook Verschaeves discours al onderhevig was geweest. Altijd weer zouden er viriele zonen opstaan om de ziel van de voorvaderen in leven te houden en reine dochters om die zonen te seconderen in hun trouw aan de natie. Het ultieme retorische tovermiddel om de kapelaan te laten herrijzen waren dan ook de Blauwvoetjongeren zelf. Al marcherend naar diens graf hadden ze opgetreden als de vleesgeworden vitaliteit en zo de dodenherdenking omgeturnd in een van jeugd en levenskracht blakende vertoning.¹⁴⁰ Ook in de boodschap van Dirk Vansina werd die

137 Brief van J. De Meester aan H. Erhart, 16 juni 1958 [BE ADVN AC438, D1944 (3)].

138 R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve [...]*, pp. 123-124, 132.

139 Zie: Verschaeve-kampen 1958: Tweede omzendbrief [BE ADVN AC438, D1944 (3)].

140 Ook dit was overigens een beproefde strategie in de traditie van de Vlaams-nationalistische grafhuldes. Stynen merkt op dat ‘*Especially between the wars, attempts were made to involve schoolchildren in these rituals, illustrative of the national rebirth incarnated both in cemeteries and the buried*’; zie: A. Stynen, ‘Altars of the Flemish Movement’ [...], p. 209.

^ De Dietse Meisjesbond Ik Dien in een processie door Solbad Hall in 1959.
[ADV N, VFAL 1013]

symboliek overigens onderschreven: *"Jonge Vlamingen, die het initiatief tot deze hulde hebt genomen, de dag van vandaag is allereerst uw dag"*.¹⁴¹

De Meester kende de gevoeligheden van zijn doelpubliek en wist hoe hij er zijn voordeel mee kon doen. Toen hij het daaropvolgende jaar een nationale Verschaeve-hulde organiseerde, speculeerde hij in het programmaboekje opnieuw op deze diep ingebakken patronen: *"En vandaag kunnen wij verzekeren: Verschaeve is niet dood! Hij leeft verder in het Blauwvoetjeugdverbond. In het Blauwvoetjeugdverbond worden zijn werken gelezen, zijn gedachten herdacht, zijn gevoelens hervoeld, zijn dromen herdroomd, zijn leven herleefd."*¹⁴²

¹⁴¹ Boodschap van Dirk Vansina op de Verschaeve-hulde te Solbad Hall [BE ADVN AC438, D1944 (3)].

¹⁴² Programmaboekje 'Nationale Verschaeve-herdenking', 15 maart 1959 [BE ADVN AC438, D1940(2)].

1959: EEN JAAR VOL CONTROVERSE

De luisterrijke herdenking van Cyriel Verschaeve in 1958 was voor de 'marketing' van de vereniging een goede zaak geweest. Daar wond Jaak De Meester in een schrijven aan Staf Vermeire geen doekjes om: *"De Verschaeve-kampen en de Verschaeve-hulde waren voor het Blauwvoetjeugdverbond een prestige-kwestie. Als dusdanig is het opzet geslaagd."*¹⁴³ Het welslagen van de Verschaeve-hulde bleek overigens een opsteker waar het Blauwvoetjeugdverbond niet lang op kon teren. Insubordinatie en interne onenigheid zouden de jeugdbeweging ook in de tweede helft van 1958 en in het daaropvolgende jaar blijven aanvreten. De voornaamste brandhaard bleef Antwerpen, waar de 'gezagskwestie' tussen leiding en vendel eindeloos bleef duren. Maar terwijl De Meester verwoede pogingen ondernam om orde op zaken te stellen, was hij ook druk in de weer met Verschaeves nagedachtenis. De kapelaan was in 1959 tien jaar overleden en de BJV-verbondsleider organiseerde niet alleen een nieuwe en even prestigieuze bedevaart naar Solbad-Hall, hij reisde ook het land door om lezingen te geven en zette de schouders onder de hierboven reeds vermelde 'Nationale Verschaeve'-hulde in het casino van Gent. Het was andermaal een ambitieuze onderneming en de bedrijvigheid van Jaak De Meester en zijn Blauwvoetjeugdverbond wekte de argwaan van het Vlaams-nationaal weekblad *'t Pallieterke*: *"Een 'Nationale' Verschaeve-herdenking moet voor alle Vlamingen ingericht worden en niet voor de vrienden van één groepering"*.¹⁴⁴ Ter verweer schreef De Meester aan Jan Nuyts, hoofdredacteur van het weekblad, een brief van drie A4'tjes, waarin hij – we mogen aannemen: niet geheel naar waarheid – tegenwierp dat hij van de Verschaeve-hulde nooit *"een grote propagandastunt"* had willen maken: *"Het is nooit de bedoeling geweest deze hulde voor het Blauwvoetjeugdverbond te reserveren. Gans Vlaanderen hebben wij aangespoord mede te doen"*.¹⁴⁵ Kennelijk liet dat *"ganse Vlaanderen"* zich dan toch niet zo gemakkelijk één maken, alle Verschaeve-idolatrie ten spijt.

Het voorval laat wederom mooi zien hoe De Meester in 1958 en 1959 het al bestaande discours over Verschaeve als verlosser en eenheidsbrenger van Vlaanderen aanwendde om zijn eigen vereniging in de markt te zetten – en hoe hij daar blijkbaar niet altijd mee wegwam. Even typerend voor de bedevaarten in 1958 en 1959 – en eigenlijk voor Vlaams-nationalistische dodenherdenkingen in het algemeen – was de weerbarstige realiteit van onderlinge verdeeldheid die vaak achter die eindeloos beleiden Vlaamse eendracht schuilging. Het opstootje met *'t Pallieterke* viel evenwel in het niet bij de controverse die zich rond diezelfde tijd in de aanloop naar de bedevaart voordeed.

De Meester zou later verschillende versies van de gebeurtenissen verspreiden en de precieze toedracht valt wellicht niet meer te achterhalen. Zeker is in ieder geval dat de regering in Wenen op aangeven van de Belgische overheid een onderzoek had

— 143 Brief van J. De Meester aan S. Vermeire, 8 augustus 1958 [BE ADVN AC438, D1939(2)].

144 Anoniem, Zuur en Zoet, in: *'t Pallieterke*, 19 maart 1959, p. 3.

145 Brief van J. De Meester aan J. Nuyts, 8 april 1959 [BE ADVN AC438, D1940(1)].

< Officieel was de optocht naar Verschaeves graf verboden aangezien alleen religieuze activiteiten mochten plaatsvinden, maar vermomd als misdie-naars slaagden De Meester (centraal in beeld) en zijn vendeljongens erin die restrictie te omzeilen. Eenmaal gearriveerd bij Verschaeves graf was pater Stracke hardop beginnen bidden – in de woorden van De Meester was het “*een gebedsmo-noloog tot zijn ‘vriend Cyriel’*”. En eerder die dag zou priester Dupon tijdens de mis een kanselrede over Verschaeve hebben gehouden zonder diens naam te vermelden. [ADV N, VFAL 1118]

> Het borstbeeld van Verschaeve in Solbad Hall.
[ADV N, VB 1604. Broederband-brochure, 1965, p. 32]

ingericht naar de bedevaarten naar Solbad Hall. Aanleiding vormde een artikel in *Volksgazet*, orgaan van de Belgische Werkliedenpartij, dat onder de titel ‘Gaan C.V.P.-senatoren in Oostenrijk een monument inhuldigen ter nagedachtenis van een ter dood veroordeelde “koene volgeling van Führer Adolf Hitler”?’ van leer trok tegen de plannen om ditmaal een borstbeeld van Verschaeve in te huldigen in Solbad Hall. Zoals de titel laat vermoeden, viseerde

de auteur daarbij vooral de CVP-senatoren Victor Leemans en Jozef Custers, die – net zoals in 1958 – hun steun hadden toegezegd aan De Meesters initiatief. Het artikel zou de Oostenrijkse ambassade hebben gealarmeerd. Kort voor de dag van de herdenking deelden de lokale autoriteiten mee aan De Meester dat de Verschaeve-hulde verboden werd door de Oostenrijkse overheid, met name de potentieel politiek geladen delen van het programma, zoals de optocht, de inhuldiging van het borstbeeld en de academische zitting. Alleen de mis mocht doorgaan, op voorwaarde dat er geen politieke stellingnames in te horen zouden zijn.

Het borstbeeld werd de daaropvolgende jaren bewaard door Maria Lootens in Oostrozebeke om in 1962 uiteindelijk alsnog te worden geplaatst door het stadsbestuur van Solbad Hall, dat de bedevaarders altijd al gunstig gezind was geweest en in Verschaeve een toeristische attractie zag.¹⁴⁶

146 Zie: Brief van J. De Meester aan G. vanden Eede, 27 april 1960; Brief van J. De Meester aan H. Erhart, 12 april 1961; J.L. De Meester aan Dr. V. Schumacher, 29 december 1961 [BE ADV N AC438,

KONINKRIJK
BELGIE

REGIE
VAN TELEGRAAF
EN TELEFOON

94
TELEGRAM

AFGEGEVEN TE Brugge DEN 30-4-14 TE 0745 N^o

Den zeer Eerwaarden Heer Cyriel Verschaeve

Uitgeverij Zeezeeuw

Leopold 1 Leen 107

Brugge

Zeer Eerwaarde Heer

Bij uw neventigste verjaardag huldt de Dietsche
jongstudentenschap Uels heer bezieler.

Jack Demester D S streekedijunct

‘ONDER VRIENDEN KAN MEN DE DINGEN ONOMWONDEN ZEGGEN’: SOLBAD HALL EN DE SCHADUW VAN HET VLAAMSE COLLABORATIEVERLEDEN

Als de Verschaeve-huldes iets blootlegden, was het de ambiguïteit in de verhouding van het ADJV/BJV tot het Vlaamse collaboratieverleden. Officieel wilde de vereniging zich, behalve als anti-repressie, ook als kritisch voor de collaboratie profileren, maar dat laatste statement leek een façade: uit de casus Verschaeve bleek hoe kunstmatig haar onderscheid tussen Groot-Nederlandse idealisten en verduitsste collaborateurs werkelijk was. Overigens bleef in het Jeugdverbond altijd een schimmige fascinatie voor het nationaalsocialisme voortleven. De jeugd werd tot een viriele, soldateske levenswijze aangespoord middels het parool *“het lichaam taai als leder, hard als staal”*,¹⁴⁷ een onmiskenbare verwijzing naar Hitlers bekende oproep aan de Hitlerjeugd om *“zäh wie Leder, hart wie Kruppstahl”* te worden. In een discussie over de uniformdracht van het ADJV bekende Vermeire aan De Meester: *“Wat ik de mooiste vesten vindt [sic]: die van het Duitse Pantserwapen zaliger”*.¹⁴⁸ En in het dienstblad voor de leiders dook een uit het Duits vertaald gedicht op met onverbloemde zinsneden als *“Wij zijn des Führers vuist”*.¹⁴⁹ Dat een dergelijk onderhuids terugverlangen naar een tijd van Germaanse heroïek binnen het ADJV/BJV kon gedijen, is voor deze bijdrage bijzonder relevant. De

— D1944(4)]; Het plaatselijke souvenirwinkeltje verkocht ansichtkaarten van Verschaeve zelf en van het priestergraf, zie: Anoniem, Politie speurt naar lijk van Verschaeve, in: *De Standaard*, 20 juni 1973.

147 ADJV-Dienstblad, nr. 23, midden maart 1953, p. 5.

148 Brief van S. Vermeire aan J. De Meester, 15 juli 1954 [BE ADVN AC438, D1938(1)].

149 ADJV-Dienstblad, nr. 134, half mei 1951, p. 2.

< In de archieven van het krijgsauditoraat bevindt zich een dun, zonder gevolg geklasseerd dossier over Jaak De Meester, waaruit blijkt dat die laatste al tijdens de oorlog zijn eerste stappen zette als Verschaeve-vereerder en -promotor. Hij maakte deel uit van een cultureel jeugdgroepje, genaamd de Dietsche jongstudentenschap. In naam van dit clubje bezorgde hij op 30 april 1944 een telegram aan Vande Walles uitgeverij de Zeemeeuw in Brugge, waarin hij Verschaeve hulde bracht naar aanleiding van diens zeventigste verjaardag. Toen het Brugse krijgsauditoraat na de bevrijding een onderzoek inrichtte naar Verschaeve en Vande Walle, die beiden gevlucht waren, troffen de inspecteurs van de staatsveiligheid bij een huiszoeking in Uitgeverij de Zeemeeuw De Meesters briefje aan. Met als gevolg dat ook de ‘streekadjunct’ van de Dietsche jongstudentenschap, die op dat moment filosofie studeerde bij de Gentse Dominicanen, zich voor het Brugse krijgsauditoraat diende te verantwoorden en ondervraagd werd door de Gentse politie. Op grond van een huiszoeking (men vond onder andere een exemplaar van Hitlers *Mein Kampf* en Duitse propaganda voor de Waffen-SS, maar *“geen papieren of voorwerpen die zouden kunnen betrek[king] hebben met een anti-vaderlandsche activiteit”*) en De Meesters verklaring zich tijdens de bezetting alleen te hebben ingelaten met kleinschalige culturele activiteiten, werd besloten geen verdere vervolging in te stellen. [Algemeen Rijksarchief, Dossier Jaak De Meester Krijgsauditoraat Brugge, 22048]

bedevaarten naar Solbad Hall waren wellicht bij uitstek de gelegenheid om dit terugverlangen te cultiveren. Dat was in ieder geval toch hoe De Meester zelf het zag, die immers lang niet alleen vanwege Verschaeve zo geïnteresseerd bleek in Oostenrijk.

*“En bespaar me aub kaartjes uit Tyroll. Ik zie er teveel [sic] mensen op staan met een ‘Tyroler’-uniform: gij begrijpt bij nader toezicht wel wat ik ermee bedoel”.*¹⁵⁰ Dat schreef Staf Vermeire aan De Meester in de aanloop naar de bedevaart van 1959. Vermeire behoorde tot de Dietse hardliners binnen het ADJV/BJV, die de toekomst van de vereniging in de eerste plaats oranje wilden zien kleuren, en naar zijn mening was De Meester die prioritaire doelstelling uit het oog verloren. Zijn opvolger had zich net iets te ijverig toegelegd op het netwerken met Duitse en Oostenrijkse radicaal-rechte jeugdbewegingen. Zo was de Verschaeve-hulde van 1958 geëindigd met een ‘Vlaams-Tirolse ontspanningsavond’, waarbij de Blauwvoetjongeren verbreederd hadden met leden van de Bund Heimattreuer Jugend (BHJ). Net zoals haar Duitse equivalenten (Wiking Jugend, Jugendbund Adler, ...) breide deze Oostenrijkse jeugdvereniging een naorlogs vervolg aan de oorlogsjeugdbeweging door haar leden onder te dompelen in een traditionalistisch wereldbeeld en hen te harden in een aversie voor de bevrijder en het democratische regime dat die laatste had geïnstalleerd.¹⁵¹

De toenadering tussen deze BHJ en het Blauwvoetjeugdverbond tijdens de eerste (én tweede) Verschaeve-hulde was geen eenmalig voorval, maar vloeide voort uit een systematisch streven van De Meester om het ADJV/BJV aansluiting te doen vinden bij deze Groot-Germaanse strekking binnen de nationalistische jeugdbeweging in Europa.¹⁵² De verering van Verschaeve diende daarbij in zekere zin als springplank. Zo had De Meester al in 1957 een bijdrage over de priester-dichter gepubliceerd in *Der Trommler*, het orgaan van de overkoepelende Duits-Oostenrijkse Kreis der Nationalistischer Jugend, waarbij hij later zelfs redactielid zou worden.¹⁵³ De BJV-verbondsleider verspreidde het blad onder geïnteresseerden in Vlaanderen – een van hen was Albert Eriksson, toekomstig leider van de Vlaamse Militanten Orde.¹⁵⁴

Hoewel de verbondsleider van het Blauwvoetjeugdverbond in zijn brieven aan en over deze connecties nooit nadrukkelijk extreemrechtse of neofascistische standpunten innam, wortelde zijn cultureel Groot-Germanisme ongetwijfeld in een zekere heimwee naar de inmiddels verboden idealen waartoe hij zich in zijn jonge jaren als Jong-

— 150 Brief van S. Vermeire aan J. De Meester, 27 juni 1959 [BE ADVN AC438, D1944(4)].

151 Zie: P. Dudek & H.G. Jaschke, *Entstehung und Entwicklung des Rechtsextremismus in der Bundesrepublik. Zur Tradition einer besonderen politischen Kultur*, Opladen, 1984, pp. 41-43, 125-144.

152 Zie de uitvoerige correspondentie van De Meester met verschillende van hoger genoemde jeugdverenigingen: [D1943(2)]; Zie in dit verband ook: J. Belis, *De Vlaams-nationalistische jeugdbewegingen voor en na de Tweede Wereldoorlog. Doorstart of nieuw begin? 1945-1961*, Antwerpen, 2005-2006, [onuitgegeven masterscriptie UGent], pp. 59-60.

153 Anoniem, *Kriskras*, in: *De Blauwvoet*, jg. 8, 1956-1957, nr. 6, p. 127; Brief van H. Westphal aan J. De Meester, 11 december 1960 [D1943(2)].

154 Brief van A. Eriksson aan J. De Meester, 16 augustus 1961 [D1943(3)].

Dinaso en NSJV'er had bekend.¹⁵⁵ Een dergelijke heimelijke nostalgie speelde trouwens ook mee waar het zijn initiatieven rond Verschaeve betrof. Dat onthulde De Meester met zoveel woorden in een brief aan het voormalige NSJV-hoofdman Leo Poppe, die bij de hulde van 1958 vanuit Argentinië een boodschap had gericht tot de bedevaarders: *"Ja, de oude lijn wordt doorgetrokken, spijs allerlei moeilijkheden!"* En hij liet er nog een eigenaardige anekdote op volgen die een en ander in een scherper daglicht stelt: *"Gelijk iedere Vlaming van mijn generatie ben ik Verschaeve heel veel verschuldigd. Maar ook persoonlijk sta ik bij hem in het krijt, want door zijn tussenkomst ben ik eens vrijgeraakt toen de Gestapo me op de Louisa-laan te Brussel vasthield (...) Maar ga hieruit nu aub niet besluiten dat ik aan weerstand gedaan heb! Kollaborateur met een groeiend Europa is voor mij nog altijd een eretitel. Verontschuldig deze parentesis [sic]. Maar onder vrienden kan men de dingen toch onomwonden zeggen. Of niet?"*¹⁵⁶

Toen de vereniging in 1961 vanwege de concurrentie van het Vlaams Nationaal Jeugdverbond (VNJ) op haar ontbinding afstevende,¹⁵⁷ brak tussen de weinige overgebleven jeugdleiders een conflict uit over De Meesters Germaanse koers. Een van de diehard Groot-Nederlanders die protesteerden, schreef hem (met zin voor overdrijving): *"De geest onder de rebellerenden [sic] is een tot de klimax gekomen evolutie, die gegroeid is uit de geschiedenis van het Blauwvoetjeugdverbond, van de laatste jaren. Eerst waren het de reeds half-Duitse Tyrol-kampen, dan de menigvuldige kontakten met BHJ"*.¹⁵⁸ In retrospectief waren De Meesters pogingen om Verschaeves nagedachtenis te claimen voor het Blauwvoetjeugdverbond dan ook niet gespeend van enige ironie: in zijn streven naar een Vlaams-nationalistische, Diets-bewuste jeugdbeweging binnen een Groot-Germaans volksgeheel leek de verbondsleider de neergang van het ADJV/BJV alleen maar te hebben bespoedigd.

155 In 1970 toonde De Meester zich bijvoorbeeld geïnteresseerd om Hitlerjugend-messen en SS-dolken aan te kopen; zie: Brief van J. De Meester aan H. Bodental, 22 mei 1970 [D1943(3)].

156 Brief van J. De Meester aan L. Poppe, 27 september 1958 [D1944(1/2)]. Noch het archief van De Meester noch zijn dossier van het krijgssauditoraat biedt informatie waarmee deze anekdote geverifieerd en verder geduid kan worden.

157 Zie: Ba. De Wever, *De lange schaduw van de leider* [...], pp. 202-203.

158 Brief van M. Cailliau aan J. De Meester, 25 april 1961 [D1943(1)].

DEEL 4: 'DE KOMST VAN DE MESSIAS': BROEDERBAND EN DE VLAAMSE MILITANTEN ORDE IN SOLBAD HALL (1965-1973)

Dat verschillende invloedrijke Vlaamsgezinde verenigingen hun medewerking hadden verleend aan de bedevaarten van 1958 en 1959, was onmiskenbaar een indicatie dat het opnieuw de goede kant opging met het mobilisatievermogen van het (radicale) Vlaams-nationalisme. De kansen waren aan het keren. Onder meer door de jarenlange verruimingspolitiek van de CVP was de vergoelijking van de collaboratie inmiddels stevig verankerd in de Vlaamse communis opinio en het draagvlak voor het amnestiethema groeide. Dat bleek ook uit de opgang van de Vlaams-nationalistische partij de Volksunie (VU), die de eis om financieel en gerechtelijk herstel voor getroffen en door de repressie hoog in het vaandel had. Het verkiezingssucces van deze partij in 1965 was het onomstotelijke bewijs dat de Vlaamse beweging weer aan politieke zeggingskracht had gewonnen.¹⁵⁹

Nu het Vlaams-nationalisme opnieuw *salonfähig* was geworden, onderging ook de 'zwarte' subcultuur een facelift. De zogenaamde 'dekmantelorganisaties' maakten plaats voor groeperingen die zich in alle openlijkheid op hun collaboratieverleden lieten voorstaan en op het publieke debat wilden wegen, in het bijzonder op de discussie over amnestie.¹⁶⁰ Zo hadden in 1964 verschillende vriendenkringen van Vlaams-nationale repressiegetroffenen zich verenigd onder de naam Broederband. Onder het motto '*Broederband is mijn naam, amnestie is mijn doel*' organiseerde deze vereniging bijeenkomsten en acties zoals een bezoek aan de 'ballingen' in Ierland in 1966 en een tweemaaljarige bedevaart naar Solbad Hall van 1965 tot 1971.¹⁶¹

'IK BEN MET U! IK BLIJF BIJ U!':

VERSCHAEVE ALS WAPEN(BROEDER) IN DE STRIJD OM AMNESTIE

Aan de door het BJV aangestuurde Verschaeve-bedeavaart van 1959 werd niet meteen een vervolg gebreid. Het zou tot 1965 duren voordat er weer een grootschalige herdenking bij het graf van de kapelaan werd georganiseerd. Volgens Broederband-voorzitter Arthur De Troyer ging het om honderden bedevaarders, een aantal dat nog elk jaar zou oplopen totdat in 1969 meer dan duizend Vlamingen naar Solbad Hall zouden afreizen.¹⁶² In dat jaar rezen er net zoals in 1959 problemen. De Oostenrijkse overheid verbood alle niet-kerkelijke activiteiten. Opnieuw zou deze maatregel het ge-

159 Ba. De Wever, *Herrijzenis van de Vlaams-nationale partijpolitiek [...]*, pp. 213, 215, 230, 284-296; J. Gotovitch & C. Kesteloot, *Amnestie, het onmogelijke compromis*, in: J. Gotovitch & C. Kesteloot (ed.), *Het gewicht van het oorlogsverleden*, Gent, 2002, pp. 158-159; M. Beyen, 'Zwart wordt van langs om meer de Vlaamsgezinde massa' [...], pp. 108-109, 117.

160 Ba. De Wever, *Herrijzenis van de Vlaams-nationale partijpolitiek [...]*, pp. 272, 281.

161 F. Van Campenhout & F.J. Verdoodt, *Broederband*, in: [www.nevb.be](https://nevb.be/wiki/Broederband) [<https://nevb.be/wiki/Broederband>]; F. Van Campenhout, *Broederband is mijn naam. Van Vriendenkring tot Broederband 1961-1991*, Gent, 1992.

162 F. Van Campenhout, *Broederband is mijn naam [...]*, pp. 53-56; *De Standaard* bracht in 1969 geen verslag uit over de bedevaart, De Troyers mogelijk nogal overdreven schatting valt dus moeilijk te verifiëren.

^ Boven: Optocht op 19 juli 1967 in Solbad Hall: kinderen dragen bloemenkransen en de Vlaamse Leeuw. [ADV N, VFAL 1129]

∨ Onder: Zingende bedevaarders bij de ingang van het kerkhof in 1967. [ADV N, VFAL 1124]

volg zijn geweest van een ophefmakende publicatie in de aanloop naar de bedevaart. Nadat een Broederband-medewerker een document van de veiligheidsdienst ondertekende waarin verklaard werd niet tot politieke beroering te zullen aanzetten, werd het verbod alsnog ingetrokken.¹⁶³

Het was niet de enige parallel met de vorige Verschaeve-huldes. Toen Broederband aan de voorbereidingen van de eerste bedevaart in 1965 was begonnen, had de organisatie een beroep gedaan op Jaak De Meester. Gretig stuurde die laatste De Troyer een brief vol praktische tips, vergezeld van programma's en verslagen van de Verschaeve-huldes in 1958 en 1959.¹⁶⁴ In zowel de inhoudelijke als organisatorische keuzes was er dan ook continuïteit met deze vorige huldes. Zo liet ook Broederband zich bijstaan door een erecomité van Verschaeve-vereerders van het eerste uur, zoals Martha Vande Walle, Hermi Erhart en Maria Lootens, en bekende oud-collaborateurs, zoals Hendrik Ballet (gouwleider VNV), Angela Tysmans en Ward Hermans (Algemene SS-Vlaanderen). Behalve prominente figuren uit het Vlaamsgezinde verenigingsleven – Rik De Ghein (algemeen secretaris IJzerbedevaartcomité) en Jan Nuyts –, maakten ditmaal ook nogal wat politici deel uit van dit comité, zoals Mik Babylon (volksvertegenwoordiger VU), Jan Caudron (gemeenteraadslid VU) en Oswald Van Ooteghem (gewezen oostfronter en provincieraadslid VU). Deze keer hadden zelfs progressieve figuren zoals de VU-volksvertegenwoordiger Maurits Coppieters zich bij het gebeuren aangesloten.¹⁶⁵ Het toont vooral hoe er ondanks alle ideologische verschillen en politieke geschillen die de Vlaamse beweging in die jaren kleurden, één strijdpunt was dat vrijwel alle Vlaams-nationalisten met elkaar deelden: amnestie.¹⁶⁶

Bij de Broederband-herdenkingen werd Verschaeves nagedachtenis veel explicieter ingepast in het amnestiedebat dan bij de bedevaarten in de jaren 1950 het geval was geweest.¹⁶⁷ Daarmee maakten de Verschaeve-bedevoarten – in hun officiële communicatie – in zekere zin een 'inhaalbeweging' ten opzichte van invloedrijke Vlaamsgezinde publicaties over repressie en amnestie, waarin Verschaeve al vanaf het begin als een

163 De Oostenrijkse autoriteiten zouden hebben ingegrepen uit vrees om de diplomatieke betrekkingen met België te schaden. Die stonden immers onder druk na de commotie die de afspraak van de Vlaamse SS'er Robert Verbelen had veroorzaakt in de Belgische pers, aldus het relaas van de feiten door *Broederband*; zie: P. Vermeir, *Wat te Solbad Hall achter de schermen gebeurde*, in: *Broederband*, jg. 5-6, 1969-1970, nr. 12-1, pp. 18-20; Hoewel de affaire-Verbelen al van 1965 dateerde, lijkt deze verklaring niet onaannemelijk. Dat de Belgische overheid geen aandeel in dit verbod had, bleek toen de op de hulde aanwezige senator Hendrik Ballet hierover een parlementaire vraag stelde; zie: *Bulletin van Vragen en Antwoorden, Senaat*, 1968-1969, 6 augustus 1969, p. 1454.

164 Brief van J. De Meester aan A. De Troyer, 27 april 1965, Broederband-archief [BE ADVN AC173, D474].

165 Zie: Omslag Erecomité, Archief Broederband [BE ADVN AC173, D474].

166 Ba. De Wever, *Herrijzenis van de Vlaams-nationale partijpolitiek [...]*, p. 215.

167 De enige overgeleverde tekst waarin amnestie werd vermeld (in De Meesters archieven van de huldes van 1958 en 1959) is de boodschap van Leo Poppe; zie: Brief van L. Poppe aan J. De Meester, 16 juli 1958 [D1944(3)].

van de martelaren werd opgevoerd, getuige bijvoorbeeld het in 1952 verschenen *De hel ontketend...* van Leo Hendriks.¹⁶⁸

Een resolute recuperatie van het symbool 'Verschaeve' in de discussies rond amnestie gebeurde onder meer in een themanummer van het *Broederband*-maandblad dat terugblikte op de bedevaart in 1965 en de veelzeggende titel 'Priester Cyriel Verschaeve en àlle Vlaamse bannelingen ter ere' had meegekregen. In de inleiding door oud-VNV'er Leo Wouters luidde het: *"In de banneling Verschaeve wou 'Broederband' ook hulde brengen aan al diegenen, die in ballingschap waren gestorven'*. Maar het herdenken van de kapelaan van Alveringem moest vooral de aandacht vestigen op de levenden die nog steeds *"op het eerste verzoenend gebaar van zich humanistisch noemende bewindvoerders"* wachtten. De *"haat van de onverzoenlijken"*, waarmee volgens de spreker de Belgische staat behept was, werd gecontrasteerd met het idealistische *"offer van duizenden Vlamingen"*.¹⁶⁹ Het was een tegenstelling die steeds weer terugkeerde in het discours van de bedevaarders en die illustratief was voor hoe een radicale vleugel van het Vlaams-nationalisme van de amnestieproblematiek een anti-Belgisch wapen poogde te maken.¹⁷⁰ En niet voor het eerst vochten de doden mee in de frontlinie.

Andermaal bleek Verschaeve ook jaren na zijn overlijden nog inzetbaar in de strijd voor Vlaamse regeneratie. Opnieuw werd zijn deelname aan die strijd retorisch mogelijk gemaakt, meer bepaald door allusies op een symbolisch voortleven van de kapelaan. Zo was het volgens Arthur De Troyer alsof Verschaeve zich tijdens de hulde kortstondig in Amandus Dumon had geïncarneerd:

*"En wanneer dan Pater Dumon, na een kort gebed de armen uitstreckte om het graf en ons allen te zegenen, kwam het me voor als was het Verschaeve zelf die ons allen zegende en (...) wilde hij ons allen onder zijn bescherming nemen. In de woorden van Pater Dumon hoorden we als het ware Verschaeve zelf die ons luide toeriep: 'Houd moed! Niet versagen! Immer verder! Ik ben met u! Ik blijf bij u!'"*¹⁷¹

In de grond was De Troyers getuigenis een variatie op het thema dat Conscience had geïntroduceerd in *De leeuw van Vlaenderen* en dat structurele betekenis zou krijgen in het werk van Verschaeve: in de eenwording met de herlevende helden diende zich

¹⁶⁸ L. Hendriks, *De hel ontketend...*, Zellik, 1952, pp. 15, 19.

¹⁶⁹ L. Wouters, Aan Cyriel Verschaeve. Gestorven in ballingschap, in: *Priester Cyriel Verschaeve en àlle Vlaamse bannelingen ter ere. Maandblad van Broederband* en "Onze vriendenkring", jg. 1, 1965, nr. 8, p. 3.

¹⁷⁰ Zie o.a. ook: Verslag Verschaeve-hulde 1965, Broederband-archief [BE ADVN AC173, D474], waarin gesteld werd: *'Maar de machthebbers in België wensen blijkbaar geen vrede, geen verzoening. Zij ondergraven liever verder hun eigen bestaan door voort te teren op haat'*; Voor een analyse van de anti-Belgische inzet van de amnestie-eis, zie: Br. De Wever, *Amnestie [...]*, p. 195.

¹⁷¹ A. De Troyer, Verschaeve-hulde te Solbad-Hall op 21 juli 1965, in: *Priester Cyriel Verschaeve en àlle Vlaamse bannelingen ter ere. Maandblad van Broederband* en "Onze vriendenkring", jg. 1, 1965, nr. 8, pp. 7-9.

de belofte aan van ongelimiteerde strijd lust en standvastigheid. Het opmerkelijke is natuurlijk dat het de Vlaamse beweging inmiddels weer voor de wind ging en dat er, in tegenstelling tot de eerste bedevaart uit 1950, hoegenaamd weinig nood was aan regeneratie. Het toont aan hoezeer het wederopstandingsdenken van radicale Vlaams-nationalisten een zelfregulerend mechanisme was geworden dat niet noodzakelijk nog enig verband hield met de reële maatschappelijke context.

Het speciaal-nummer na de bedevaart van 1965 eindigde met een meerdere pagina's tellende roep om morele amnestie, die uitmondde in een pleidooi voor een verplaatsing van Verschaeves stoffelijke resten naar de crypte van de IJzertoren: *"Deze daad weze (...) de eerste werkelijke stap naar een werkelijke morele amnestie"*.¹⁷² Het was een oproep die tijdens de volgende bedevaarten nog verschillende keren zou worden herhaald.¹⁷³ Concrete actie om deze wensdroom te verwezenlijken lijkt men evenwel niet te hebben ondernomen, laat staan dat hardop werd overwogen om Verschaeve op illegale wijze uit zijn graf te bevrijden. Integendeel, het was juist kenmerkend voor het discours van de bedevaarders dat die laatsten tot in den treure beklemtoonden hoe correct en zachtvaardig het er bij hen aan toe ging. Onderliggende implicatie: alleen een revanchistische dwingeland als de Belgische staat had deze onschuldige lammeren ooit van enig kwaad kunnen verdenken: *"Men had blijkbaar een optocht van fascistische 'horden' verwacht en een overval op de gevestigde orde!... en men zag integendeel een meer dan duizendkoppige vreedzame menigte"*.

Naar aanleiding van de moeilijkheden met de Oostenrijkse staatsveiligheid in 1969 werd in het tijdschrift *Broederband* benadrukt dat de bedevaarders *"niet alleen tuchtvol waren geweest, maar ook zeer voornam en dat de Vlamingen in Solbad Hall tot de zuiverste elite van Vlaanderen behoorden"*. Of nog: *"Wij kwamen naar Tirol om een dode te gedenken, niet om sabotagedaden te plegen"*.¹⁷⁴ In *hinseit* is het dan ook enigszins ironisch dat de auteur vervolgens voldaan opmerkte dat men zelfs de aanwezige VMO'ers (weliswaar leden van de 'eerste', rechts-radicalen VMO) had weten in te tomen, met het argument dat *"de V.M.O. in een gastvrij land als Oostenrijk geen rol te vervullen had"*.¹⁷⁵ Ironisch is in dit geval vooral dat het discours van de *Broederband*-bedevaarders zich vier jaar later als het ware tegen hen zou keren: de 'tweede', openlijk neofascistische Vlaamse Militanten Orde zag in het verlangen naar de terugkeer van de onsterfelijke Verschaeve de ultieme legitimatie om haar staatsgevaarlijke en gewelddadige zelfbeeld te cultiveren.

172 J. Van Dingenen, Een taak voor *Broederband*: morele amnestie!, in: *Priester Cyriel Verschaeve en alle Vlaamse bannelingen ter ere. Maandblad van Broederband en "Onze vriendenkring"*, jg. 1, 1965, nr. 8, p. 79.

173 Zie verder: Anonieme getuigenis van oostfronter, 21 juli 1969, [BE ADVN AC173, D474]; P. Vermeir, Toespraak, in: *Broederband*, jg. 5-6, 1969-1970, nr. 12-1, p. 3.

174 D., Ooggetuigenverslag 1: tussen kerk en borstbeeld, in: *Broederband*, jg. 5-6, 1969-1970, nr. 12-1, p. 11.

175 P. Vermeir, Wat te Solbad Hall achter de schermen gebeurde [...], p. 20.

'OPERATIE BREVIEW' (BIS): EEN EIGENAARDIGE LAATSTE 'BEDEVAART'

'Operatie Brevier' markeerde het einde van een traditie die al meer dan twintig jaar lang een dode symbolisch in leven poogde te houden. Er valt iets voor te zeggen dat deze in het geheim voorbereide en sluiks uitgevoerde laatste 'bedevaart' als ritueel opmerkelijke gelijkenissen vertoonde met de Verschaeve-huldes die tijdens de vorige twee decennia in Solbad Hall hadden plaatsgevonden. VMO-leider Albert Eriksson, die het opgravingsteam aanvoerde, was in ieder geval doordrongen van het discours dat de bedevaarders hadden ontwikkeld en probeerde de operatie achteraf in een getuigenis als een gelijkaardig wederopstandingsritueel weer te geven.

Hoe bizar en irrationeel het ook mag lijken, er schuilt een systeem in Erikssons buitennissige betoog. Aan het begin van zijn tekst beschreef de VMO-leider hoe hij tijdens een kerstdiner in 1972 even wegdroomde: *"wanneer voor ons de verlosser? Vlaanderens verlosser! Ik (...) zag mijzelf als de verlosser van Vlaanderen! Ik zag mij jacht maken op de rooien, zoals groot wild!"*. In dit 'droomscenario', waarin een Vlaams-nationaal Messianisme op een wonderlijke manier met een virulent anticommunisme versmolten werd, kon de VMO-leider eindelijk zijn ware viriele natuur botvieren onder het mom van een heilige oorlog: *"Ik zag mijzelf in een maliënkolder met een groot vlamvend kruis op de borst!"* De terloopse opmerking dat *"Beethoven zijn 5de Symfonie"* in de achtergrond klonk, maakte het visioen compleet. Het was tevens een subtiele parallel met de Solbad Hall-bedevoarten. Op gelijkaardige wijze werd de symbolische ruimte gecreëerd waarin boven alledaagse beperkingen uitgestegen kon worden. Toen hij weer opschrok uit zijn mijmeringen verzuchtte Eriksson: *"De glans uit mijn ogen was verdwenen (...) Want zie je, ik hou niet van de werkelijkheid!"* Wat volgde, was het verslag van een alternatieve bedevaart, waarin het onmogelijke alsnog mogelijk zou blijken: *"En ik dankte God dat hij mij uitverkoren had voor deze Heilige zaak"*.

- > Op 8 mei 1977 werd 'Operatie Brevier' herdacht aan het heldenhuldekruis op de IJzerweide. Aanwezig waren onder meer de VMO'ers Roger Spinnewijn, Bert Eriksson, John Spinnewijn en Xavier Buisseret. [ADVNV, VFA 1245]

Samen met zijn "kerels" die "desnoods de IJzertoren zouden opgetild hebben" reisde Eriksson af naar Oostenrijk en repatrieerde de kapelaan van Alveringem, die bij de overbrenging in een nieuwe kist even uit zijn eeuwige sluimer leek te ontwaken: "Vòòr het deksel werd aangevezen, meende ik een glimlach op het gelaat van Verschaeve te zien". De gedachte aan het welslagen van de onderneming inspireerde de VMO-leider tot een Vlaams-nationalistische almachtsfantasie met een neonazistische inslag: "Ik zag: de IJzerbedevaart, de duizenden geestdriftigen (...) Ik zag mij zelf in de plaats van Doktor Goebbels, de massa voorbereidend op de komst van de Messias!" Hij voegde eraan toe: "De werkelijkheid zou achteraf véél nuchterder blijken!".¹⁷⁶

Ik meen dat de analogieën tussen het vertoog van Eriksson en dat van onder anderen De Meester en Broederband geen toeval zijn. 'Operatie Brevier' is geen aberratie in de geschiedenis van de Verschaeve-herdenkingen, maar een logisch, zij het extreem product ervan. Deze casus laat mooi zien hoe door middel van taal, beelden en rituelen een discursieve werkelijkheid wordt geconstrueerd; een werkelijkheid die zo overtuigend kan overkomen dat handelingen reëel worden die ongerijmd zijn binnen het wettenstelsel van een ideologisch minder eenduidige en maatschappelijk heel wat complexere realiteit. Doordat de herbestemming van Verschaeves overblijfselen reeds op een retorisch niveau mogelijk was gemaakt, waren voor een bepaalde groep van taalgebruikers de 'objectieve' voorwaarden geschapen voor een radicale, en voor andere taalgebruikers volslagen 'onrealistische' daad als 'Operatie Brevier'.

In het tijdschrift van *Broederband* werd met gemengde gevoelens gereageerd op de hele affaire. Enerzijds gunde de vereniging de VMO'ers "de vreugde over dit sukses en over het feit dat hun daad onlosmakelijk verbonden zal blijven met de levensgeschiedenis van de voor Vlaanderen onsterfelijke Verschaeve", anderzijds klonk het enigszins smalend: "Denk niet dat je nu morgen nog een straffere stunt moet bedenken".¹⁷⁷ Een reactie van Jaak De Meester is niet overgeleverd, maar een voormalige BJV-jeugdleader schreef in een in memoriam: "De Meester die heel wat energie aan de nagedachtenis van Verschaeve spendeerde, betreurde de overbrenging van de resten van Verschaeve naar Vlaanderen".¹⁷⁸ Het leek er sterk op dat de geesten eens te meer aan hun bezweerders waren ontglipt.

——— 176 B. Eriksson, *Operatie Brevier ... of hoe acht Vlamingen het stoffelijk overschot van Cyriel Verschaeve in Oostenrijk ontgroeven en naar Vlaanderen overbrachten*, Antwerpen, 1992, pp. 7, 18, 41, 54, 64.

177 Anoniem, Verschaeve en Diksmuide, in: *Broederband*, jg. 9, 1973, nr. 7-8, p. 1

178 R. Hulstaert, *Ter herinnering*, in: *In herinnering aan Staf Vermeire en Jaak de Meester. Verbondsleiders van het Algemeen Diets Jeugdverbond*, Ieper, s.d., p. 10.